

cilt
3

BALKANLARDA
İSLÂM
MİADI DOLMAYAN UMUT

İSLAM IN THE BALKANS
UNEXPIRED HOPE

GÖNÜL FETHİNDEN ZİHNİYET TEMSİLİNE
FROM THE CONQUEST OF HEARTS TO THE
REPRESENTATION OF MENTALITY

EDİTÖR
MUHAMMET SAVAŞ KAFKASYALI

ANKARA - BELGRADE - BUCHAREST - BUDAPEST - CHISINAU - KIEV
PODGORICA - SARAJEVO - SKOPJE - TIRANA - ZAGREB

İnceleme Araştırma Dizisi

Yayın No:19

BALKANLARDA İSLAM
MİADI DOLMAYAN UMUT

Cilt 3: Gönül Fethinden Zihniyet Temsiline

From the Conquest of Hearts to the Representation of Mentality

Editör

Dr. Muhammet Savaş KAFKASYALI

Balkanlarda İslam: Gönül Fethinden Zihniyet Temsiline - *From the Conquest of Hearts to the Representation of Mentality* / **Editör:** Dr. Muhammet Savaş Kafkasyalı
Ankara: T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı 2016 5.c.
(2902 s.) ; 16*24 cm T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
inceleme-araştırma-dizisi; yayın no:19

İçindekiler:

- c.1:** Muğlaklıktan Berraklığa / *From Ambiguity to Clarity*
c.2: Türkistan'dan Balkanlara / *From Turkestan to the Balkans*
c.3: Gönül Fethinden Zihniyet Temsiline / *From the Conquest of Hearts to the Representation of Mentality*
c.4: Vakti Azizden Vakti Zelalete / *From Times of Glory to Times of Humility*
c.5: Köprüler Yıkan Zihniyetin Yıkılışı / *Demolishing Mentality Which Demolishes Bridges*
ISBN: 978-605-9642-11-8 - Takım
ISBN: 978-605-9642-14-9 - Cilt-3
Kafkasyalı, Muhammet Savaş

Redaksiyon

Prof. Dr. İsmail ÇALIŞKAN
Prof. Dr. Ahmet YILDIRIM

Proje Ekibi

Doç. Dr. Bahadır GÜCÜYETER
Dr. Hamza KOLUKISA
Dr. Fatih VEYİS
Hasan BEKDEŞ

Tasarım-Baskı

Karınca Creative Ajans

Adres: Dr. Mediha Eldem Sokak 56/1 Kızılay/Ankara
Tel: 0 312 431 54 83 / Faks: 0312 431 54 84
<http://www.karincayayinlari.net>
karınca@karincayayinlari.net

Baskı Tarihi: 2016

Baskı Yeri: Ankara

Baskı ve Cilt: Eflal Matbaacılık

Sertifika No: 13987

© Tika Yayınları

GMK Bulvarı No:140 / Anadolu Meydanı

PK: 06570 Çankaya/ANKARA

Tel: +90 312 939 70 00

Fax: +90 312 939 75 15-16

www.tika.gov.tr

Balkanlarda Tasavvuf ve Tarikatlar

Reşat ÖNGÖREN

Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Özet

Tasavvuf ve tarikat faaliyetlerinin Balkan coğrafyasına girişi Osmanlı fetihlerinin öncesine gitmekle birlikte, yaygınlaşması ve müesseseseleşmesi Osmanlılar döneminde gerçekleşmiştir. Ünlü Seyyâh Evliyâ Çelebi'nin Seyâhatnâme'si başta olmak üzere, çeşitli vakfiyeler, vakıf cihât kayıtları, Başbakanlık Arşivi ve Tapu Kadastro Umum Müdürlüğünde bulunan kayıtlar ve bölgedeki bazı kaynaklar kullanılarak yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından yapılan modern çalışmalar bu hususta bizlere oldukça zengin malzeme sunmaktadır. Bu kaynakların ve çalışmaların verileri açıkça göstermektedir ki tasavvufî hayat, muhtelif tarikatlar adına kurulan yüzlerce tekke ve zâviyeler vasıtasıyla Balkan coğrafyasının en ücra köşelerine kadar ulaştırılmıştır.

Osmanlılar fethettikleri her ülkede, egemenliklerinin ilk ve doğrudan sonucu olarak asker, memur, çiftçi vb. toplulukların yanı sıra buralarda ayrıca çeşitli tarikatlara mensup dervişler topluluğunun

da oluşturulmasına imkân hazırlamışlardır. Ele geçirilen yerlerde fethin ardından camî, medrese, mektep, imaret gibi kuruluşların yanı sıra çoğunlukla bir de tekke kurmuş olmaları ya da daha önceden kurulmuş olanlar için vakıflar tayin etmeleri bunun açık bir göstergesidir. Bu tavırlarıyla Osmanlılar fethin uzun süre kalıcı olmasını sağlamış gözükmektedir.

Balkanlarda fethedilen bölgelere kurulan ve İslamlaşmada önemli etkileri görülen tekke ve zâviyelerin, buldukları bölgelerde nüfus çeken odaklar haline geldikleri, böylece tarikatların, birbirine bağlı iki süreç olan Müslümanlaşma ile Müslüman şehirlerin gelişmesinde esaslı bir rol oynadıkları görülmektedir. Bir kısım yerleşim yerlerinin adlarını dervişlerden veya meşhur bir sufiden ya da tasavvuf kurumlarından almış olması bu hususu teyit etmektedir. Ayrıca sûfilerin yerleştikleri toprağı îmar ederek çevrenin tabii güzelliğini muhafaza etmeleri de, tekke ve muhitini câzip kılan bir unsur olarak dikkat çekmektedir. Evliyâ Çelebi XVII. asırda ziyaret ettiği Balçık'taki Akyazılı Sultan Tekke ve Türbesini anlatırken çevresinin irem bağları gibi mamur olduğunu, çeşit çeşit çiçekler ve güllerle süslendiğini, bahçede ötüşen bülbüllerin ziyaretçilere hayat bahşettiğini belirtmektedir. Halvetiyye ricâlinden Bâlî Efendi'nin de Sofya'da bulunan zâviyesinin etrafını bizzat kendisinin ağaçlandırdığı ve zamanla buranın genişleyerek bir orman haline geldiği kaydedilir. Blagaj'da Buna nehri kenarında bir tekke inşa eden sufilerin, çevrenin tabii güzelliğini bozmamak için etrafındaki arsaları da satın alarak koruma altına aldıkları, burada birçok canlının barındığı ve buranın adeta kuş cennetine dönüştüğü nakledilir. Bu durum tekke ve çevresini câzip kılmakla birlikte, ayrıca yeni iskân bölgelerinde tabii güzellikleri bozmadan yerleşimin sağlanmasına da ön ayak olmuş olmalıdır.

Balkanlardaki tasavvufî hayatın yaygınlığı, yoğunluğu ve inanç çizgisini bu coğrafyada kurulan tarikat tekkeleri üzerinden ana hatlarıyla da olsa belirlemek mümkündür. Bu çerçevede Balkan ülkelerinden Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk, Yugoslavya (Yugoslavya Federal Cumhuriyeti, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Slovenya, Makedonya) ve Romanya gibi ülkelerde kurulan tekke ve zâviyelerle bunların mensup olduğu tarikatlar tespit edilerek Balkan coğrafyasındaki tasavvufî hayatın çizgisi, yaygınlığı ve yoğunluğu belirlenmeye çalışılmıştır.

Balkanlardaki tasavvufî hayatın genellikle Anadolu ve diğer bölgelere göre farklılık arz ettiği, buradaki tarikatların başından beri şeriat

kurallarına pek fazla riayet etmeyen, Ehl-i sünnet dışı bir karaktere sahip oldukları şeklinde iddialar ileri sürülmüştür. Oysa araştırmalar bunun doğru olmadığını göstermektedir. Örneğin barındırdığı tekkelerin çoğunun Hurûfî-Bâtınî eğilimli Bektâşîler'e âit olduğu ileri sürülen Bulgaristan sınırları içinde Bektâşîlerle birlikte Ehl-i sünnet çizgisinde Halvetiyye, Nakşibendiyye, Mevleviyye, Şâzeliyye, Kâdiriye, Rifâiyye, Sa'diyye ve Bayrâmiyye gibi sekiz önemli tarikat faaliyet göstermiştir. Burada yaygınlık açısından Bektaşîlik, Halvetiyye'nin ardından ikinci sırada yer alsa da ilk sıradaki Halvetiyye ile birlikte diğer tarikatların da Sünnî karaktere sahip oluşu, Bulgaristan'daki faaliyetlerin ağırlıklı olarak Sünnîlik çerçevesinde devam etmesini sağlamıştır.

Balkan ülkelerinden Yunanistan'da da Sünnî tarikatların ağırlığı söz konusudur. Barındırdığı tarikatların en önde geleninin Bektaşîlik olduğu iddia edilen Arnavutluk'ta da durum farklı değildir. Bulgaristan ve Yunanistan'da olduğu gibi bu ülkede de en yaygın tarikat değişik kollarıyla başından beri Halvetiyye olmuştur. Ayrıca XVII. yüzyıldan itibaren Sa'diyye ve Rifâiyye'nin, XVIII. yüzyıldan itibaren de Kadiriyye'nin yayılması ve ayrıca çok etkili olmasalar da Mevleviyye, Bayramiyye ve Nakşibendiyye gibi tarikatların faaliyetleri, buradaki tasavvuf çizgisinin Sünnîlik çerçevesinde geliştiğini göstermektedir. Bektaşîlik, dolayısıyla Sünnî çizgide olmayan tasavvuf anlayışı ise ülkenin geneli düşünüldüğünde, son asırdaki etkisi hariç hep marjinal kalmıştır. Bununla birlikte Bektaşîlik XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren ülkede etkisini epeyce artırmıştır. Ancak yaygınlığının en ileri seviyeye ulaştığı 1880'lerden sonra bile Bektaşîlerin Arnavut Müslümanları içindeki oranının yüzde on beşi geçemediği de bilinmelidir.

Balkan topraklarında bugün Yugoslavya Federal Cumhuriyeti, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Slovenya ve Makedonya gibi ülkeleri içine alan eski Yugoslavya'nın şehir ve köylerinde ise Halvetiyye, Nakşibendiyye, Mevleviyye, Rifâiyye, Kâdiriye, Sa'diyye, Bektaşîyye ve Melâmiyye-i Bayrâmiyye tarikatları faaliyet göstermiştir. Diğer Balkan ülkelerinde olduğu gibi burada da en yaygın tarikatın yine muhtelif kollarıyla Halvetiyye olduğu, ikinci sırada ise Nakşibendiyye'nin yer aldığı görülmektedir. Bektaşîyye ise burada etki bakımından sonlarda yer almaktadır. Bugün Romanya sınırları içinde yer alan bölgede faaliyet gösterdiği tespit olunan tarikatlar Nakşibendiyye, Şâzeliyye, Bektaşîyye, Kadiriyye ve muhtemelen Halvetiyye'dir. Özellikle Nakşibendiyye'nin bu ülkede güçlü oldu-

ğu, bunun yanı sıra diğer üç tarikatın da Sünnî karaktere sahip olduğu dikkate alınırsa Bektâşî etkisinin Romanya'da da sınırlı kaldığı ortaya çıkar.

Kurulan tekkelerin sayıları ya da tarikatların çeşitliliği dikkate alındığında Balkanlarda bazı şehirlerin tasavvuf ve tarikat merkezleri haline geldikleri görülüyor. Sözelimi Selânik (56 tekke), Dıraç (Durres) (51 tekke), Saraybosna (47 tekke), Tiran (47 tekke), Akçahisar (Kuruya) (47 tekke), Yenişehir (46 tekke), Serez (42 tekke), Kavaja (42 tekke) gibi şehirler kırkın üzerinde tekkeye sahip olan tasavvuf merkezleri durumundadırlar. Bunların ardından Üsküp (21 tekke), Tepedelen (21 tekke), Sofya (18 tekke), Yanya (18 tekke), Girit (18 tekke), Belgrat (17 tekke), Köstendil (16 tekke), İlbasan (Elbasan) (15 tekke), Filibe (15 tekke), Rusçuk (15 tekke), Prizren (14 tekke), Ergiri (13 tekke), Şumnu (13 tekke), Dimetoka (11 tekke), Gümülcine (10 tekke), Ferecik (10 tekke), Tırhala (10 tekke), Drama (10 tekke), İştîp (10 tekke), Niğbolu (10 tekke) Tatarpazarlığı (10 tekke) ve Berat (10 tekke) gibi en az on ve üzeri tekkeye sahip şehirler gelmektedir.

Öte yandan bazı yerleşim yerleri tekke yoğunluğunun yanı sıra pek çok farklı tarikata ev sahipliği yapmış olmakla da dikkat çekmektedir. Örneğin on beş tekkenin kurulduğu İlbasan şehri en az sekiz önemli tarikatın faaliyetine sahne olmuştur. Yirmi bir tekkenin kurulduğu Üsküp, on dört tekkenin kurulduğu Prizren ve on üç tekkenin kurulduğu Şumnu şehirleri de en az yedi farklı tarikata ev sahipliği yapmışlardır. Bunları altı farklı tarikatla Saraybosna ve Girit, beş tarikatla Tiran, Berat ve İpek şehirleri takip etmektedir. Filibe, Selânik, Serez, Tırhala ve Ergiri şehirleri ise dört önemli tarikatın faaliyetine sahne olmuştur.

Mysticism and Religious Orders in the Balkans

Summary

Although mysticism and religious orders entered the Balkans before the Ottoman conquests their extension and institutionalization took place in the Ottoman era. Starting with Evliyâ Çelebi's *Seyahatnâme* (Book of Travels), records maintained by various foundations, foundation jihad records, the Prime Ministerial Archive and the General Directorate of Cadastre and Land Deeds and various sources in the region present us with a rather rich source of material which has been used by local and foreign researchers to carry out modern studies. The data of these sources and studies clearly indicate that the mystic life has reached the most remote corners of the Balkans through hundreds of dervish lodges and hermitages which have been established on behalf of various religious orders.

In each country that the Ottomans conquered they enabled the opportunity for the establishment of dervish communities represent-

ing various religious orders in addition to military, civil servant, farmers, etc. communities as a primary and direct result of their solidarity. The fact that they established institutions such as mosques, madrasahs, schools, soup kitchens in addition to dervish lodges or appointed a foundation for already established ones is a clear indication of this. With this attitude the Ottomans appeared to have indicated that the conquest was long term.

The dervish lodges and hermitages which were established in the conquered Balkans and had a significant impact on Islamization became population attraction centers in their relevant regions and thus had a major role in the development of Islamization and Islam cities which are intertwined processes. This is confirmed by the fact some of them have been named after dervishes or a well known sufi or religious organization. Another feature which is noteworthy is that the Sufis maintained the natural beauty of the areas they built and settled in and made the dervish lodge and its vicinity an element of attraction. In the XVIIth century when Evliyâ Çelebi visited the Akyazılı Sultan Dervish Lodge and Mausoleum in Balçık he indicates that the vicinity had been organized like the garden of eden ornamented with a wide variety of flowers and roses and nightingales warbled in the gardens to bestow life to visitors. It is noted that Bâlî Efendi, a dignitary in Halvetiyye forestated the perimeter of the hermitage in Sofia himself and in time this expanded into a forest. It is reported that a group of Sufis who were building a dervish lodge along the edge of the Buna river in Blagaj were so keen to conserve the beauty of the area that they bought the surrounding parcels of land and this area became a habitat for many varieties of wildlife and was practically transformed into a bird sanctuary. This situation did not only transform the dervish lodge and its vicinity into a center of attraction it became a pioneering force for ensuring settlement in new settlement zones without damaging the natural beauty of the place.

It is possible to determine the main framework of the prevalence of mystical life in the Balkans, its intensity and line of faith over the dervish orders established in this region. Within this framework attempts have been made to specify the line of mystical life, its prevalence and intensity in the Balkans by determining the dervish lodges and hermitages established in Balkan countries such as Bulgaria, Greece, Albania, Yugoslavia (Federal Republic of Yugoslavia, Bosnia and Herzegovina, Croatia, Slovenia, Macedonia) and Romania.

It has been asserted that the mystical life in the Balkans differs to a large extent from the mystical life in Anatolia and other regions and that the religious orders have adopted a non-Sunni Islam characteristic and been less pro-Sharia from the start. Whereas studies show that this is not the case. For example in addition to the lodges within the borders of Bulgaria which are argued to be mainly of the Bektashi order with Hurûfî-Bâtınî tendencies the region hosted the activities of eight significant religious orders of Sunni Islam which are Halvetiyye, Nakşibendiyye, Mevleviyye, Şâzeliyye, Kâdiriye, Rifâiyye, Sa'diyye and Bayrâmiyye. In terms of prevalence although the Bektashi order ranks second after Halvetiyye the fact that together with Halvetiyye the other religious orders have a Sunni characteristic has ensured that the activities in Bulgaria continued mainly within a Sunni framework.

The Sunni religious orders are also prominent in Greece, another Balkan country. The situation is no different in Albania where the primary religious orders are attested to be Sunni. As is the case in Bulgaria and Greece the most prevalent religious order in this country has been Halvetiyye with its various branches from the start. Furthermore, as of the XVIIth century Sa'diyye and Rifâiyye spread, as of the XVIIIth century Kadiriyye spread and although the activities of religious orders such as Mevleviyye, Bayramiyye and Nakşibendiyye were not very effective it does indicate that the line of Islami Sufism developed in the framework of Sunnism. Considering the Bektashi order and therefore the Islami Sufism which is not in line with Sunnism throughout the country indicates that it has always remained marginal with the exception of its impact during the past century. At the same time the Bektashi Order has increased its influence in the country significantly as of the first half of the XIXth century. However, it is a known fact that even in the 1880s when the Bektashi Order reached the summit of its prevalence the percentage of the members of the Bektashi Order among the Albanian Moslems did not exceed fifteen.

Today religious orders such as Halvetiyye, Nakşibendiyye, Mevleviyye, Rifâiyye, Kâdiriye, Sa'diyye, Bektâşiyye and Melâmiyye-i Bayrâmiyye are active on Balkan territory in the cities and villages of former Yugoslavia which includes countries such as Federal Republic of Yugoslavia, Bosnia-Herzegovina, Croatia, Slovenia and Macedonia. As is the case with other Balkan countries the most prevalent religious order is Halvetiyye with its various branches

while Nakşibendiyye ranks in second place. In terms of influence Bektâşiyye ranks at the bottom. The religious orders which have been determined to be active in the region that is included within the borders of Romania today are Nakşibendiyye, Şâzeliyye, Bektâşiyye, Kadiriyye and probably Halvetiyye. Considering that Nakşibendiyye is strong in this country and the other three religious orders have a Sunni characteristics it is safe to say that the impact of the Bektashi Order in Romania has remained limited.

Taking the number of established lodges or the variety of the lodges into consideration it becomes evident that some cities in the Balkans have become centers of Islamic Sufism and religious orders. For example cities such as Selânik (56 lodges), Dıraç (Durres) (51 lodges), Saraybosna (47 lodges), Tiran (47 lodges), Akçahisar (Kuruya) (47 lodges), Yenişehir (46 lodges), Serez (42 lodges), Kavaya (42 lodges) are centers of Islamic Sufism with over forty lodges. These cities are followed by cities such as Üsküp (21 lodges), Tepe-delen (21 lodges), Sofya (18 lodges), Yanya (18 lodges), Girit (18 lodges), Belgrat (17 lodges), Köstendil (16 lodges), İlbasan (Elbasan) (15 lodges), Filibe (15 lodges), Rusçuk (15 lodges), Prizren (14 lodges), Ergiri (13 lodges), Şumnu (13 lodges), Dimetoka (11 lodges), Gümülcine (10 lodges), Ferecik (10 lodges), Tırhala (10 lodges), Drama (10 lodges), İştîp (10 lodges), Niğbolu (10 lodges) Tatarpazarcığı (10 lodges) and Berat (10 lodges) which have at least ten or more lodges.

On the other hand it is noteworthy that in addition to the prevalence of lodges in some settlement areas they have also hosted many different religious orders. For example İlbasan city in which fifteen lodges were established was also the stage for the activities of at least eight significant religious orders. Skopje in which twenty one lodges were established, Prizren where fourteen lodges were established and Şumnu where thirteen lodges were established hosted at least seven different lodges. These are followed by Sarajevo and Crete with six religious orders while Tirana, Berat and Pec follow with five religious orders. Plovdiv, Thessaloniki, Serres, Trikala and Gjirokastër have witnessed the activities of four major religious orders.

Giriş

Tasavvuf ve tarikat faaliyetlerinin Balkan coğrafyasına girişi Osmanlı fetihlerinin öncesine gitmekle birlikte, yaygınlaşması ve müesseseseleşmesi Osmanlılar döneminde gerçekleşmiştir. Balkanlar üzerine araştırma yapan çoğu tarihçi bölge halkının İslâmlaşmasını sağlayan değişik faktörlerden söz ederken, özellikle dervişlerin rollerine de işaret etmektedirler. Müslümanlığın ikna yoluyla yayılmasında tarikatların özel bir rol oynadığına ve Balkanlar da dâhil olmak üzere bütün Osmanlı topraklarında gayrimüslimleri Müslümanlaştırma faaliyetlerine aktif bir biçimde katıldığına dikkat çeken N. Malcolm, bu tarikatların hem düşünce hayatına, hem de halk inançlarına büyük bir katkı sağladığını vurgular.¹ Arnavutluk Müslümanlarını araştıran P. Bartl ise dervişlerin dinî düşüncelerinin geleneksel İslâmiyete göre halk arasında daha çok rağbet gördüğünü belirtir.² Arnavutluk'un İslâmlaşmasını sağlayan tartışmasız iki unsurdan biri, A. Popovic'e göre, Sarı Salkuk veya Hacı Bektaş gibi yarı efsanevi bazı kişiler önderliğindeki çeşitli sufi tarikatlarıdır.³ H. Algar bu tarikatların İslâm geleneğinin yaşanmasında ve birliğin sağlanmasında önemli fonksiyonlar icra ettiğini özellikle vurgulamaktadır.⁴

Osmanlılar fethettikleri her ülkede, egemenliklerinin ilk ve doğrudan sonucu olarak asker, memur, çiftçi vb. toplulukların yanı sıra buralarda ayrıca çeşitli tarikatlara mensup dervişler topluluğunun da oluşturulmasına imkân hazırlamışlardır.⁵ Ele geçirilen yerlerde fethin ardından camî, medrese, mekteb, imaret gibi kuruluşların yanı sıra çoğunlukla bir de tekke kurmuş olmaları ya da daha önceden kurulmuş olanlar için vakıflar tayin etmeleri bunun açık bir göstergesidir. Ünlü Seyyâh Evliyâ Çelebi'nin *Seyâhatnâme'si* başta olmak üzere, çeşitli vakfiyeler, vakıf cihât kayıtları, Başbakanlık Arşivi ve Tapu Kadastro Umum Müdürlüğü'nde bulunan kayıtlar ve bölgedeki bazı kaynaklar kullanılarak yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından yapılan modern çalışmalar bu hususta bizlere oldukça zengin malzeme sunmaktadır. Bu kaynakların ve çalışmaların verileri açıkça göstermektedir ki tasavvufî hayat muhtelif tarikatlar adına kurulan yüzlerce tekke ve zâviye vasıtasıyla Balkan coğrafyasının en ücra köşelerine kadar ulaştırılmıştır.

Tasavvuf ve Tarikat Merkezlerinin Kurulması

Osmanlılar 1361'de bugün Yunanistan sınırları içinde bulunan Dimetoka'yı fethettiklerinde, burada ilk sosyal ve dinî kurum olarak Abdal Cüneyd Zâviyesi'ni

1 Noel Malcolm, *Bosnia: A Short History*, London, The Macmillan, 1994, s. 104; a. mlf., *Kosova: Balkanları Anlamak İçin*, trc. Özden Arıkan, İstanbul 1999, s. 171-172.

2 Peter Bartl, *Millî Bağımsızlık Hareketi Esnâsında Arnavutluk Müslümanları 1878-1912*, trc. Ali Taner, İstanbul, Bedir Yayınevi, 1998, s. 49.

3 Aleksandre Popovic, *Balkanlar'da İslam*, trc. Komisyon, İstanbul, İnsan Yayınları, 1995, s. 17; ayrıca bkz. Mustafa L. Bilge, "Arnavutluk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, C. 3, s. 388.

4 Hamid Algar, "Bosna'da Nakşibendî Tarikatı Üzerine Notlar", trc. Mehmed Değirmenci, *Diriliş*, C. 12, 1975, s. 16.

5 Aleksandre Popovic, *Balkanlar'da İslam*, s. 111.

kurdurdular.⁶ Rumeli'nin fethinde önemli rol oynayan akıncı beylerinden Gâzî Evrenos Bey'in 1390 senesinde Yanya'daki Şeyh Hâşim Tekkesi'ni yaptırdığı bilinmektedir.⁷ Evrenos Bey'in o coğrafyada XIV. yüzyılın sonlarında kurduğu şehirlerden Yenice-i Vardar, oğulları ve torunları tarafından yaptırılan dinî ve ilmî kurumlarla bir İslam kültür merkezi haline gelmiş, bunun kalıcı olması adına Şemseddin Ahmed Bey, XV. yüzyılın son çeyreğinde kendi çocukları da dâhil olmak üzere gençleri ve halkı eğitmesi için Nakşibendî şeyhi meşhur âlim Abdullah-ı İllâhî'yi burada yaptırdığı medreseye davet etmiştir. 1491'de meydana gelen vefatına kadar Yenice-i Vardar'da faaliyet gösteren Abdullah-ı İllâhî'nin türbesi, daha sonra Büyük Tekke adıyla anılacak olan yapıya dönüşmüş ve Nakşibendiyye'nin Balkanlara yayılmasını sağlayan önemli bir merkez haline gelmiştir.⁸

Osmanlı Sultanı Yıldırım Bâyezid tarafından 1395'te fethedilen Bulgaristan'ın Tuna kıyısındaki tarihi şehri Niğbolu'nun Müslümanlaşmasında, Ali Koç Baba ve dervişlerinin Anadolu'dan gelerek burada kurdukları tekkenin çok önemli tesiri olmuştur. XV. yüzyılın ikinci yarısında kurulduğu tahmin edilen bu tekke için Fâtih Sultan Mehmet tarafından araziler bağışlandığı belirtilmektedir.⁹ Rumeli'nin İslamlaşmasında önemli katkıları olduğu bilinen Akyazılı Sultan'ın tekkesi de (Akyazılı Sultan Âsitanesi) Bulgaristan'ın Balçık şehrinde XV. yüzyılın ilk yarısında Akıncı âilelerinden Mihaloğullarına mensup Arslan Bey tarafından yaptırılmıştır.¹⁰ Yine XV. yüzyılın sonlarında Sultan II. Bâyezid tarafından bugün Bulgaristan coğrafyasında yer alan Tatarpazarcığı (Pazarcık) şehri kurulmuş ve burada Rumeli'nin önemli akıncı beylerinden Malkoçoğlu Bâlî Bey Pîrzâde Zâviyesi'ni yaptırmıştır. Bir zâviye-câmi mahiyetinde olan bu kurumda zaman zaman seyyahlar ve misafirler de barınabilmiştir.¹¹ Bulgaristan'ın tarihî şehirlerinden Yanbolu'nun ortaçağdan kalma kale sahasında 1481'de âlim sûfilerden Şeyh Mehmet Noktacızâde'nin kurduğu cami, tekke ve kütüphane ile bunlara vakfedilen evler, dükkânlar ve bahçelerle birlikte bir Müslüman mahallesi ortaya çıkmıştır.¹² Kuzeydoğu Bulgaristan'da Osmanlı hâkimiyeti öncesinden beri Alevî-kızılbaş temâyüllü Türkmen nüfusunun yoğun olarak yaşadığı bölgede Veziriâzam Makbul İbrahim Paşa tarafından XVI. yüzyılın ikinci çeyreğinde Sünnî İslâm'ı güçlendirmek amacıyla bir külliye kurulmuş, bu külliye etrafında inşa edilen camiler, mescitler, hamamlar, tekkeler ve mahalleleriyle kısa sürede Hezargrad (Razgrad) adıyla bir Türk İslam merkezi meydana gelmiştir.¹³

6 Machiel Kiel, "Dimetoka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, C. 9, s. 306.

7 Robert Elsie, "Islam and the Dervish Sects of Albania: An Introduction to Their History, Development and Current Situation", *The Islamic Quarterly*, Vol. 42, No 4, 1998, p. 275.

8 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, İstanbul, 1928, C. 8, s. 171, 175-176; Machiel Kiel, "Yenice-i Vardar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2013, C. 43, s. 446.

9 Bkz. Machiel Kiel, "Niğbolu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2007, C. 33, s. 88.

10 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, İstanbul, İkdâm Matbaası, 1314, C. 3, s. 349-350.

11 Grigor Boykov-Machiel Kiel, "Tatarpazarcığı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2011, C. 40, s. 170-171.

12 Machiel Kiel, "Yanbolu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2013, C. 43, s. 313.

13 Machiel Kiel, "Hezargrad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1998, C. 17, s. 297.

Öte yandan Türk ordusuyla Arnavutluk'un Akçahisar (Kruja) şehrine gelen Horasanlı Baba Ali, fethin kalıcı olması adına bu şehre bir tekke kurarak vakit kaybetmeden irşat faaliyetine başlamıştır.¹⁴ Fatih Sultan Mehmet ile İzvornik (Zvornik) şehrinin fethine katılan Hindî Hamza Baba ise 1460'ta gerçekleşen fetihden hemen sonra tekkesini şehrin güneyine kurarak faaliyetlerini sürdürmüştür.¹⁵ Takip eden yıllarda burada tekke sayısının sekize çıktığı belirtilmektedir.¹⁶ Yine Fatih Sultan Mehmet'in yanında Bosna'nın fethine katılarak şehit düşen Aynî Dede ile Şemsî Dede'nin mezar taşlarındaki kayıtlar 1462 (866) yılında şehit düştüklerini, Aynî Dede'nin Sultan Fâtih'in yakın arkadaşı ve danışmanı olduğunu, Şemsî Dede'nin ise Nakşibendiyye'ye mensup olup ordunun başında yürüdüğünü ifade etmektedir.¹⁷ Bazı tarihçiler Aynî ve Şemsî dedelerin Bosna'nın fethi tamamlanmadan önce 1459'da Trgovište (Pazaryeri) mahallesinin bulunduğu yerde tekkelerini kurarak irşat faaliyetine başladıklarını ifade etmektedir.¹⁸

Fetih sonrası Saraybosna'da kurulan bir başka tekke, fethine katılan Boşnak asıllı komutanlardan İskender Paşa tarafından Nakşibendiyye adına Miljacka nehrinin kıyısında yaptırılmıştır. İskender Paşa Zâviyesi veya Gazi İskender Bey Tekkesi gibi adlarının yanı sıra Misafir Şeyh Tekkesi olarak da bilinen¹⁹ zâviyenin yapım tarihi hakkında farklı görüşler olmakla birlikte 1467 senesinde yapımına başlandığı belirtilmektedir.²⁰ Kendisi de Nakşibendiyye tarikatına mensup olan İskender Paşa ayrıca buraya bir imaret ile bir de misafirhane yaptırmış, Saraybosna çarşısında inşa ettirdiği on bir adet dükkânı zâviyeye vakfetmiştir. Zâviyenin vakfyesine konan şart gereği, imarette her gün aş pişirilerek dervişlere, yolculara ve fakirlere dağıtılmaktaydı.²¹

Osmanlı idaresi altına 1448 (852) yılında giren Saraybosna'da ilk müslüman yerleşimi, 1462'den önce Bosna sancak beyi İshak Bey veya oğlu İsa Bey tarafından gerçekleştirilmişti. Gazi İshak Bey'in Fâtih Sultan Mehmet adına yaptırdığı Hünkâr Câmii ile 1458'de (862) yaptırdığı hamamın Şubat 1462 (Cemâziyelevvel 866) tarihli vakfyesinden burada ayrıca zâviye, mevlevîhâne, imaret gibi yapıların da inşa edildiği anlaşılmaktadır.²² Vakfiyede adı geçen Mevlevîhane Saraybosna'nın kurucusu olarak kabul edilen İsa Bey (ö. 881/1476 [?]) tarafından şehrin fethini

14 Peter Bartl, *Arnavutluk*, s. 184.

15 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, İstanbul, İkdam Matbaası, 1315, C. 6, s. 490.

16 Nenad Moacanin, "İzvornik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, C. 23, s. 554.

17 Metin İzeti, *Balkanlar'da Tasavvuf*, İstanbul, Gelenek yayıncılık, 2004, s. 140-141.

18 Bkz. Metin İzeti, *Balkanlar'da Tasavvuf*, s. 141; Niyaz Muhammed Şükritaş, *İntişârul-İslâm fi'l-Bosna ve'l-Hersek fi'l-karneyni'l-hâmis ve's-sâdis aşer*, Trablus 1995, s. 238.

19 Bkz. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, İstanbul, İkdam Matbaası, 1315, C. 5, s. 432; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri: Yugoslavya*, İstanbul 1981, II/3, s. 386.

20 Bkz. Metin İzeti, *Balkanlar'da Tasavvuf*, s. 143, dipnot: 21.

21 Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri: Yugoslavya (III)*, s. 386; Niyaz Muhammed Şükritaş, *İntişârul-İslâm fi'l-Bosna ve'l-Hersek fi'l-karneyni'l-hâmis ve's-sâdis aşer*, s. 229; Metin İzeti, *Balkanlarda Tasavvuf*, s. 142-143; ayrıca bkz. Hamid Algar, "Bosna'da Nakşibendi Tarikatı Üzerine Notlar" (çev. Mehmed Değirmenci), *Diriliş*, XII (1975), s. 17.

22 Muhammed Aruçi, "Saraybosna", *DİA*, XXXVI, s. 128.

takip eden yıllarda yaptırılmıştır. Adı geçen vakfiyede fukaraya, talebelere, seyidlere, gâzilere ve üç gün müddetle yolculara hizmet edilmesi ve karınlarının doyurulması şart koşulmuştur. Ayrıca artan aştan kasabada oturan yetimlere de dağıtılması kayıt altına alınmıştır.²³

Bugün Arnavutluk sınırları içinde bulunan ve Osmanlıların Balkanlarda kurduğu en önemli kasabalardan biri olan Görice'nin (Korça), bölgede Müslüman bir şehir merkezi oluşturmak amacıyla planlandığı ve burada Fâtih Sultan Mehmet devri devlet adamlarından, II. Beyazıt'ın lalası ve dönemin en önemli sîması Koca Mîrâhür İlyas Bey tarafından büyük bir cami, medrese, imaret ve tekke yaptırıldığı,²⁴ Sultan II. Beyazıt'ın 1492 senesindeki Arnavutluk seferi sırasında ziyaret ettiği Berat şehrinin ise bir İslâm şehri görünümünü alması için cami, medrese ve hamam ile birlikte bir de Halvetî tekkesi (Şeyh Hasan Tekkesi) yaptırıldığı bilinmektedir. Ayrıca burada XV. yüzyılın sonları ile XVI. yüzyılın başlarında Uzguroğlu Ahmed Bey tarafından cami, medrese, mektep ve tekkeden müteşekkil bir külliye yaptırılmış, şehir bu iki külliye etrafında gelişerek büyümüştür.²⁵ Sultan II. Beyazıt'ın bir başka teşebbüsü Sarı Saltuk'un Baba Dağı'nda bulunan kabrine bir türbe, yanına bir cami, bir medrese ile birlikte bir de tekke yaptırmış olmasıdır.²⁶

Osmanlıların Balkanlarda kurduğu önemli şehirler arasında yer alan ve bugün Arnavutluk sınırları içinde bulunan İlbasan'da (Elbasan), Sultan II. Beyazıt ve Yavuz Sultan Selim dönemlerinin kaptan-ı deryâsı Rumeli Beylerbeyi Sinaneddin Yüsuf Paşa tarafından 1502'de bir medrese ile birlikte bir hamam ve bir de tekke yaptırılmış²⁷ ve aynı paşa tarafından medrese ve tekke için vakıflar tayin edilmiştir.²⁸ İlbasan'a bağlı bir kasaba olan Peçin'de de (Peçin) Yeniçeri Ağası Abdi Paşa tarafından bir medrese ile birlikte bir hamam ve bir de tekke yaptırılmıştır.²⁹ Güneyde önemli bir liman şehri olan Avlonya'da da (Vilore) Halvetiyyeden Merkez Efendi'nin halifesi âlim-şeyh Yakup Efendi (ö. 979/1571) XVI. asrın ilk yarısında bir mescidle birlikte bir tekke kurmuş, daha sonra Kanûnî Sultan Süleyman mes-

23 Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri: Yugoslavya (III)*, s. 389-391; Niyaz Muhammed Şükritaş, *İntişârul-İslâm fi'l-Bosna ve'l-Hersek fi'l-karneyni'l-hâmis ve's-sâdis aşer*, s. 227; Enes Pelidija-Feridun Emecen, "İsâ Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, C. 22, s. 476; Metin İzeti, *Balkanlarda Tasavvuf*, s. 127-128.

24 Machiel Kiel, *Ottoman Architecture in Albania*, s. 163; ayrıca bk. a. mlf., "Görice", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, C. 14, s. 157.

25 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, İstanbul 1928, C. 8, s. 693; ayrıca bk. Machiel Kiel, *Ottoman Architecture in Albania 1385-1912*, İstanbul, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 1410/1990, s. 49; Muhteşem Giray, "Berat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, C. 5, s. 474-475.

26 Kemal Yüce, *Saltuk-nâme'de Tarihi, Dini ve Efsânevi Unsurlar*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1987, s. 79.

27 Machiel Kiel, *Ottoman Architecture in Albania*, s. 109; a.mlf., "İlbasan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, C. 22, s. 80.

28 Bkz. M. Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı: Vakıflar Mülkler Mukataalar*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1952, s. 450-451, vakfiyeler kısmı, s. 207-211.

29 Machiel Kiel, *Ottoman Architecture in Albania*, s. 203-204.

cidin bulunduğu yere cami yaptırmıştır.³⁰ Güneydeki bir başka kasaba Permet'de de (Premedi) yine aynı şekilde bir cami, bir mescid, bir medrese ve bir mektep ile birlikte bir de tekke kurulmuştur.³¹ Yine 1551'de Sokullu Mehmet Paşa'nın kumandasında fethedilen Romanya'nın Beşova (Beşenova Veche) kasabasında fethin ardından cami, mescid, medrese, mektep gibi kurumlarla birlikte bir de tekke inşa edildiği³² ve Dobruca bölgesinin gelirlerinin buraya vakfedildiği kaydedilmektedir.³³ Ayrıca Kanûnî Sultan Süleyman'ın Sigetvar Seferi sırasında vefat ettiği yerin yanı başına bir camî ile birlikte bir tekkenin yaptırıldığı bilinmektedir.³⁴ Bu hususta daha başka pek çok örnek saymak mümkündür. Bütün bunlar, fethedilen bölgelerin Müslümanlaşması ve fethin kalıcı olması adına Osmanlının câmi, mescid, medrese, mektep vb. kurumların yanı sıra çeşitli tarikatlara mensup tekke ve zâviyeler de kurdukmak suretiyle dervişlerin gönüllü faaliyetlerinden istifade ettiğini göstermektedir.

Tekkeler ve Şehirlerin Gelişimi

Balkanlarda fethedilen bölgelere kurulan ve İslamlaşmada önemli etkileri görülen tekke ve zâviyelerin, buldukları bölgelerde nüfus çeken odaklar haline geldikleri,³⁵ böylece tarikatların, birbirine bağlı iki süreç olan Müslümanlaşma ile Müslüman şehirlerin gelişmesinde esaslı bir rol oynadıkları anlaşılmaktadır.³⁶ Yukarıda kaydedilen örneklerin yanı sıra, bir kısım yerleşim yerlerinin adlarını dervişlerden veya meşhur bir sufiden ya da tasavvuf kurumlarından almış olması da bu hususu teyit etmektedir. Sözelimi Bulgaristan sınırları içinde bulunan yerleşim yerlerinden Hasköy'ün Sofular, Tekke ve Dervişân mahalleleri,³⁷ Vidin'in Tekke Mahallesi, Varna'nın Sûfiler köyü, Şumnu'nun Büyük Tekkeler köyü, Kazanlık'ın (Kızanlık) Sûfiler köyü, Balçık'ın Batova-Tekke köyü, Sofya'da Bâli Efendi'nin türbesinin bulunduğu Bâli Efendi Köyü (Knejova),³⁸ Razgrad'ın Sofular (Bogomiltsi) köyü,³⁹ Yunanistan sınırları içinde bulunan yerleşim yerlerinden Drama'nın Derviş Mahallesi, İskeçe'nin Şeyhler Köyü, Gümülcine'nin Ârifan Mahallesi, Dimetoka'nın Kızıl Deli Sultan ve Sûfiler Deresi köyleri,⁴⁰ Karaferye

30 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. 8, s. 704-708; Machiel Kiel, *Ottoman Architecture in Albania*, s. 267, 273.

31 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. 8, s. 687-688; Machiel Kiel, *Ottoman Architecture in Albania*, s. 200.

32 Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri: Romanya-Macaristan (I)*, nşr. Gürbüz Ertürk-Aydın Yüksel, İstanbul, İstanbul Fethi Derneği, 1979, s. 22.

33 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, İstanbul, İkdam Matbaası, 1314, C. 3, s. 362.

34 Süheyl Ünver, "Kanûnî Sultan Süleyman'ın Son Avusturya Seferinde Hastalığı, Ölümü, Cenazesi ve Defni", *Kanûnî Armağanı*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1970, s. 305.

35 Yaşar Yücel, "Balkanlarda Türk Yerleşmesi ve Sonuçları", *Bulgaristan'da Türk Varlığı: Bildiriler (7 Haziran 1985)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1985, s. 75.

36 Malcolm, *Bosnia*, s. 104.

37 Bk. İlhan Şahin, "Hasköy", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997, C. 16, s. 390-391.

38 Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri: Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk (IV)*, nşr. Gürbüz Ertürk-Aydın Yüksel, İstanbul, İstanbul Fethi Derneği, 1982, s. 16, 61, 99, 108, 124, 126.

39 Machiel Kiel, "Razgrad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1998, C. 17, s. 300.

40 Bkz. Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri: Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk (IV)*, s. 196, 199, 201, 222, 231.

kazasında Arabitsa nehrinin yukarısında çok güzel bir mahalde Şeyh Abdullah-ı İllâhî adına inşa edilen tekke etrafında oluşan Agostos köyü,⁴¹ Makedonya sınırları içinde bulunan yerleşim yerlerinden İştîp şehrinin Tekke-i Bâlâ Mahallesi, Üsküp'ün Tekke köyü,⁴² Romanya'nın Dobruca bölgesinde Saltuk Baba'nın türbesinin bulunduğu Babadağı yerleşim merkezi⁴³ bunun örnekleri olarak zikredilebilir.

Tekkelerini kurdukları bölgede köy köy, kasaba kasaba dolaşarak gerçekleştirdikleri samimî ve fedakârca hizmetlerine mukabil halk nezdinde mübârek insanlar olarak tanınan sûfilerin, vefatlarından sonra mezarları üzerine kurulan türbelerinin de önemli bir çekim merkezi haline geldiği anlaşılmaktadır. Hatta bunların mühim bir kısmının tekkelerin içinde ya da yanbaşıda bulunması, halkın tekkeleri daha sık ziyaretine de vesile olmuştur. Balkanlardaki Osmanlı mimarî eserleri üzerine yaptığı hacimli çalışmasında Ekrem Hakkı Ayverdi, 220'nin üzerinde türbe tespit etmiştir ki, bu azımsanacak bir rakam değildir. Bunların bir kısmı seferlere katılmış şehit ve gâzilere ait olsa bile büyük bir kısmı dervişlere aittir. A. Popovic'in Macaristan'da XIX. yüzyılın ikinci yarısında Müslümanlığın tekrar ortaya çıkışını önemli ölçüde, Budâdaki Gülbaba Türbesi'nin Müslüman ziyaretçiler üzerindeki çekiciliğine bağlaması⁴⁴ dikkate alındığında, türbelerin Balkanların İslâmlaşmasındaki önemi daha iyi anlaşılmış olur.

Sûfilerin İslâm'ı yayma gayretleriyle birlikte yerleştikleri toprağı îmar ederek çevrenin tabii güzelliğini muhafaza etmeleri de, tekke ve muhitini câzip kılan bir unsur olarak görülebilir. Evliyâ Çelebi XVII. asırda ziyaret ettiği Balçık'taki Ak-yazılı Sultan Tekke ve Türbesi'ni anlatırken çevresinin irem bağları gibi mamur olduğunu, çeşit çeşit çiçekler ve güllerle süslendiğini, bahçede ötüşen bülbüllerin ziyaretçilere hayat bahşettiğini belirtir.⁴⁵ Halvetiyye ricâlinden Bâlî Efendi'nin de Sofya'da bulunan zâviyesinin etrafını bizzat kendisinin ağaçlandırdığı ve zamanla buranın genişleyerek bir orman haline geldiği kaydedilmektedir.⁴⁶ Yine, Blagaj'da XIX. yüzyılda Buna nehri kenarında bir tekke inşa eden suflerin, çevrenin tabii güzelliğini bozmamak için etrafındaki arsaları da satın alarak koruma altına aldıkları, burada birçok canlının barındığı ve buranın adeta kuş cennetine dönüştüğü nakledilir.⁴⁷ Bu durum tekke ve çevresini câzip kılmakla birlikte, ayrıca yeni iskân bölgelerinde tabii güzellikleri bozmadan yerleşimin sağlanmasına da ön ayak olmuş olmalıdır.

41 Machiel Kiel, "Yenice-i Vardar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2013, C. 43, s. 446.

42 Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimarî Eserleri: Yugoslavya (III)*, nşr. Gürbüz Ertürk-Aydın Yüksel, İstanbul, İstanbul Fethi Derneği, 1981, s. 48, 308.

43 Kemal H. Karpat, "Dobruca", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, C. 9, s. 483.

44 Aleksandre Popovic, *Balkanlar'da İslâm*, s. 113.

45 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. 3, s. 349.

46 Osman Keskiöğlü, *Bulgaristan'da Türkler: Tarih ve Kültür*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1985, s. 54.

47 Zekeriya Yıldız, *Geçmişten Günümüze Bosna Hersek*, İstanbul, Yeni Asya Yayınları, 1993, s. 180.

Tasavvufî Hayat ve Balkan Şehirleri

Balkanlardaki tasavvufî hayatın yaygınlığı, yoğunluğu ve inanç çizgisini bu coğrafyada kurulan tarikat tekkeleri üzerinden anahatlarıyla belirlemek mümkündür. Kesin sonuç vermese de belirtilen hususlarda en azından bir fikir edinmek açısından tekkelerin sayısı ve ait oldukları tarikatlar önem arz etmektedir. Bu çerçevede Balkan ülkelerinden Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk, Yugoslavya (Yugoslavya Federal Cumhuriyeti, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Slovenya, Makedonya) ve Romanya gibi ülkelerde kurulan tekke ve zâvîlerle bunların mensup olduğu tarikatlar, mevcut çalışmaların verilerine göre belirlenmeye çalışılmış, değerlendirilmeler bunlar üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Bulgaristan

Bugün Bulgaristan sınırları içinde bulunan şehir ve köylerde toplam 200'ün üzerinde tekke kurulduğu tespit edilmiştir. Sofya (18 adet), Köstendil (16 adet), Filibe (Plovdiv) (15 adet), Rusçuk (Ruse) (15 adet), Şumnu (Şumen) (13 adet), Niğbolu (Nikopol) (10 adet), Tatarpazarcığı (Pazarcık) (10 adet) gibi yerlerde diğerlerine göre daha çok tekke kurulduğu, dolayısıyla buraların daha yoğun bir tasavvufî faaliyete sahne olduğu anlaşılmaktadır. Bu şehirleri Silistre (9 adet), Yanbolu (Yanbol) (8 adet), Vidin (7 adet), Eski Zağra (Stara Zagora) (7 adet), Varna (5 adet), Lofça (Loveç) (5 adet), Kazanlık (Kızanlık) (5 adet), Samakov (5 adet) ve Hezargrad (Razgrad) (5 adet) şehirleri izlemektedir (bkz. Tablo 1).

Bulgaristan'da faaliyeti tespit olunan tarikatlar Halvetiyye, Bektaşîyye, Nakşibendiyye, Kadiriyye, Bayramiyye, Mevleviyye, Şazeliyye, Rifâiyye ve Sa'diyyedir. Bunlardan ülkede en yaygınının muhtelif kollarıyla Halvetiyye olduğu ve özellikle Sofya ve Filibe'de geniş faaliyet alanı bulduğu görülmektedir. Halvetilerin ayrıca Köstendil, Yanbolu, Tatarpazarcığı, Prevadi (Provadja), Şumnu, Varna, Vidin, Samakov, Tırnova ve Aydos şehirlerinde de faaliyetleri görülüyor. Bu bakımdan Semâvî Eyice'nin "Bulgaristan'daki tekkeler genellikle Bektaşî Tarikati'ne aitti." şeklindeki tespitini⁴⁸ ihtiyatla karşılamak gerekir. Halvetiyyeden sonra ise Bulgaristan'da Bektaşîyye ve Nakşibendiyye tarikatları gelmektedir. Bektaşîlerin Rusçuk, Prevadi, Kazanlık (Kızanlık), Dupniçe (Stanke Dimitrov), Balçık (Karvuna), Hasköy (Haskovo), Şumnu, Vidin ve Eskicuma (Targoviste) şehirlerinde faaliyetlerine rastlanırken, Nakşîler'in özellikle Köstendil, Samakov, Silistre, Şumnu ve Varna şehirlerinde hizmet ettikleri anlaşılmaktadır. Bunların yanı sıra Yanbolu (Yanbol), Şumnu ve Filibe şehirlerinde Kadiriyye, Filibe ve Şumnu'da Celvetiyye-i Bayramiyye, yine Filibe'de iki tekke ile Mevleviyye, Rusçuk'ta iki tekke ile Şazeliyye, Şumnu'da Rifâiyye, Rusçuk'ta Sa'diyye mensuplarının çalışmaları söz konusudur. Bu şehirlerden Şumnu ve Filibe şehirleri tarikat faaliyetlerinin

48 Semâvî Eyice, "Bulgaristan [Bulgaristan'da Türk Mimarisi]", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1992, C. 6, s. 406.

yoğunluğu açısından dikkat çektikleri gibi, Şumnu şehri Halvetiyye, Bektâşiyye, Nakşibendiyye, Kadiriyye, Celvetiyye, Rifâiyye ve Sa'diyye gibi yedi farklı tarikata, Filibe ise Halvetiyye, Kadiriyye, Mevleviyye ve Celvetiyye gibi dört önemli tarikata ev sahipliği yapmış olmakla da dikkat çekmektedir (bkz. Tablo 1).

Yunanistan

Bugün Yunanistan sınırları içerisinde bulunan şehir ve köylerde kurulan tekke adedinin 325'in üzerinde olduğu görülmektedir. Bunlardan özellikle Selânik (56 adet), Yenişehir (46 adet) ve Serez'in (42 adet) oldukça fazla tekkeye ev sahipliği yaptığı dikkat çekmekte, bu şehirleri Yanya (18 adet), Girit adası (18 adet), Dimetoka (11 adet), Gümülcine (10 adet), Ferecik (Feraî) (10 adet), Tırhala (10 adet) ve Drama (10 adet) takip etmektedir. Daha sonra ise Eğriboz (9 adet), Yenice-i Vardar (Giannitsa) (8 adet), Demirhisar (8 adet), Atina (7 adet), Narda (6 adet), Vodine (6 adet), Karaferye (5 adet) ve Kavala (5 adet) şehirleri gelmektedir (bkz. Tablo 2).

Yunanistan'da faaliyet gösteren tarikatlar Halvetiyye, Bektâşiyye, Kadiriyye, Mevleviyye, Rifâiyye, Nakşibendiyye, Bayrâmiyye, Sa'diyye ve Sühreverdiyye-Zeyniyyedir. Bu ülkede de Bulgaristan'da olduğu gibi en yaygın tarikatın yine muhtelif kollarıyla Halvetiyye olduğu görülmektedir. Halvetiyyenin diğer şehirlere göre Selânik, Tırhala ve Serez'deki faaliyetlerinin daha yoğun/yaygın olduğu dikkat çekiyor. Bu şehirlerin dışında Girit adası (3 adet), Dimetoka (Didimotihan) (3 adet), Yanya (2 adet), Gümülcine (2 adet), Tirepoliçe (2 adet), Gördüs (2 adet), Atina, Serfiçe (Serviya), Guston, İnebahtı, Yenice-i Vardar, Drama, Demirhisar (Sidirokastro), Eğriboz (Euboea), Filorina gibi yerlerdeki tekkeleriyle Halvetiler Yunanistan'ı adeta bir ağ gibi sarmışlardır. Bektaşiler'in Dimetoka, İskeçe, Eğriboz, Atina, Demirhisar (Sidirokastro), Katrin ve Kesriye (Kastorya) şehirlerinde faaliyetleri görülmekle birlikte daha çok Girit'te taraftar buldukları anlaşılmaktadır. Bektaşiler adına burada en az dokuz tekke kurulmuştur (bkz. Tablo 2). Adaya Bektaşiliği getiren zatın Horasanîzâde Derviş Ali Dede olduğu kaydedilmektedir. 1055 (1645) tarihinde Hanya ve Resmo'nun fethi sırasında dervişleriyle birlikte orduya katılmış ve 1057 (1647) senesinde Vani adlı köyde geçici olarak kurduğu dergâhta irşat faaliyetine başlamıştır. Daha sonra Kandiyе yakınlarında Gazi Hüseyin Paşa tarafından 1650 yılında yaptırılan ve Horasanlı Dergâhı diye anılan tekkede faaliyetini sürdürmüştür.⁴⁹

Halvetiler'in yoğun olduğu Selânik şehrinde güçlü olduğu görülen Kadiriler'in, en az iki tekkeyle Girit'te de temsil edildiği belirtilmelidir (bkz. Tablo 2). Biri Resmo'da, diğeri Kandiyе şehrinde kurulan bu tekkelerden Resmo'daki, Şeyh İsmâil Rûmî (ö. 1631) tarafından ada fethedilmeden önce kurdurulmuş,

49 Cemal Tukin, "Girit", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1996, C. 14, s. 88.

tekkede görevli halifelerinin gayrimüslim halk tarafından şehit edilmesi üzerine bir başka halifesi Körükçü Mehmet Efendi'yi buraya göndermiştir.⁵⁰ Kadirilerin ayrıca Serez, Yenice-i Vardar, Tırhala ve Vodine (Edesa) şehirlerinde de faaliyetlerine rastlanmaktadır. Mevleviler de dergâhlarını Selânik, Yenişehir, Serez, Atina, Vodine gibi şehirlerde ve Girit, Midilli, Sakız adalarında kurmuşlardır. En az bir tekkeyle Selânik'te temsil edildiği görülen Rifâiler'in ise ayrıca Gümülcine, Eğriboz, Yanya ve Girit'te taraftarlarının olduğu görülüyor (bkz. Tablo 2).

Nakşibendiyye tarikatının faaliyet alanını daha çok Yenice-i Vardar, Serez, Karaferye, Tırhala ve Florina, nisbeten muahhar dönemde de Dimetoka şehirleri oluşturmuştur. Sa'diyye tarikatı adına da Tırhala ve Yenişehir'de birer tekkenin kurulduğu görülmektedir. Bayramilerin ise Girit'in Kandiye şehrinde iki tekke ile temsil edildikleri tespit olunmuştur. Ayrıca XIX. yüzyılda Muhammed Nûru'l-Arabî'nin (ö. 1887) gayretleriyle Bayrâmiyye-Melâmiyye adına Selânik'te ve kazaları Doyran ile Avrathisar'ın İsnefçe köyünde birer tekke kurulduğu belirtiliyor. Sühreverdiyye-Zeyniyye adına ise XV. yüzyılın ikinci yarısında Ferecik'te bir tekke kurulmuştur. Fâtih Sultan Mehmet ile birlikte birkaç sefere katılan Şeyh Sinan Ferevî'nin kurduğu bu tekke de çevresinde etkili olmuş merkezlerden sayılmaktadır⁵¹ (bkz. Tablo 2).

Şehirler arasında Girit adası ile Selânik, Serez ve Tırhala yoğun tasavvufi faaliyetlerin yanı sıra barındırdıkları tarikatların çeşitliliği ile de dikkat çekmektedir. Girit adası Bektâşiyye, Halvetiyye, Kadiriyye, Bayramiyye, Mevleviyye ve Rifaiyye gibi altı farklı tarikata ev sahipliği yaparken, Selânik şehri Halvetiyye, Kadiriyye, Mevleviyye ve Rifaiyye; Serez şehri Halvetiyye, Kadiriyye, Mevleviyye ve Nakşibendiyye; Tırhala ise Halvetiyye, Kadiriyye, Nakşibendiyye ve Sa'diyye gibi önemli tarikatların faaliyetlerine sahne olmuştur (bkz. Tablo 2).

Arnavutluk

Arnavutluk'ta faaliyet gösteren tekkeler ve bağlı buldukları tarikatlarla ilgili yapılan araştırmalar Arnavutluk coğrafyasında büyük tarikatlardan hemen hepsinin faaliyet gösterdiğini ve kırka yakın yerleşim biriminde 340'ın üzerinde tekkenin kurulduğunu göstermektedir. Bu tekkelerin birçoğunun ait oldukları tarikatlar da tespit edilmiş durumdadır (bkz. Tablo 3).

Tarikatlar açısından bakıldığında Arnavutluk'ta Halvetiyye, Bektâşiyye, Sa'diyye, Rifâiyye, Kadiriyye, Mevleviyye, Bayrâmiyye, Nakşibendiyye gibi önemli tarikatların faaliyet gösterdiği görülür. Bunlardan başka Bedeviyye ve Desûkiyye'nin de faaliyetine dair emâreler bulunmaktadır. Çeşitli kollarıyla en yaygın tarikat olan Halvetiyye'nin Arnavutluk'a girişinin oldukça erken bir tarihte gerçekleştiği biliniyor. Nitekim Gâzî Evrenos Bey tarafından 1390'da **Yanya**'da (Bugün Yunanistan'ın kuzeyindedir) kurulan Şeyh Hâşim Tekkesi'nin Halvetîlere

50 Mehmed Rifat el-Kâdiri, *Nefhatü'r-riyâzi'l-aliyye*, vr. 296a-b.

51 Reşat Öngören, *Tarihçe Bir Aydın Tarikatı Zeyniler*, İstanbul, 2003, s. 85-89.

ait olduğu belirtilmektedir. Bir başka Halvetî tekkesi de 1490'da İmrahor İlyas Bey tarafından **Avlonya**'da (Vlore) kurulmuştur.⁵² 1492'de Arnavutluk'u ziyaret eden Sultan II. Beyazıt'ın **Berat** şehrinde yaptırdığı binalar arasında bir de Halvetî tekkesi (Şeyh Hasan Tekkesi) bulunmaktadır.⁵³ Sinâneddin Yusuf Paşa, Rumeli Beylerbeyi olduğu sırada **İlbasan** (Elbasan) şehrinde 1502'de eski kalenin ortasına cami, imaret, hamam ve bir de Halvetiyye tekkesi yaptırmıştır ki, bu tekkenin sahip olduğu pek çok derviş ve zengin vakıflarıyla şehirdeki on bir tekkenin en büyüğü olduğu kaydedilmektedir.⁵⁴ XVI. asrın ilk yarısında Yanya'da faaliyet gösterdiği bilinen Şeyh Yakub Efendi'nin⁵⁵ gayretleriyle tarikatın buradan **Delvine** ve **Avlonya**'ya kadar yayıldığı anlaşılıyor.⁵⁶ Kaydedildiğine göre XVII. asırda **Avlonya**, **Berat** ve **Delvine** şehirleri Halvetiyye'nin merkezleri haline gelmiş ve XVIII. asırda tarikat Kosova ve Makedonya'ya buradan yayılmıştır.⁵⁷ Ayrıca Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'de belirttiğine göre **Ergiri**'deki (Gjirokaster) Tekke Câmii'nin avlusu çevresinde Halvetiyyeye ait derviş hücreleri yer almaktaydı.⁵⁸

Arnavutluk'ta Halvetiyyeden sonra Bektâşîyyenin özellikle güney bölgesinde yaygın olduğu görülmektedir. Ancak Bektâşîliğin bu bölgede yayılıp etkili olması Halvetîlere göre oldukça muahhar döneme rastlar. Hasluck'un kaydettiğine göre Bektâşîler Arnavutluk'ta en eski Bektâşî tekkesi olarak Gyeres ile Kulmak arasında Tomor dağının yamaçlarında kurulan tekkeyi kabul etmektedirler.⁵⁹ Yine Hasluck, Balım Sultan (ö.1516 [?]) zamanında Martaneş'in dağlık bölgesinde de bir tekke yaptırıldığını kaydeder.⁶⁰ Orta Arnavutluk'taki Kruya (Akçahisar) şehri XVI. yüzyılın ortalarından itibaren, şehre hâkim dağlardaki bir mağarada kabri olduğuna inanılan Sarı Saltuk Dede kültü etrafında odaklanan bir Bektâşî tarikat merkezi haline gelmişti.⁶¹ Fatih Sultan Mehmet zamanında Arnavutluk'a gelen dervişlerden olduğu kabul edilen Kasım Baba'nın⁶² Bilişti'nin Kuç köyünde kurduğu tekke en eski Bektâşî tekkelerinden sayılmaktadır.⁶³

52 Robert Elsie, "Islam and the Dervish Sects of Albania: An Introduction to Their History, Development and Current Situation", s. 275.

53 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, İstanbul, 1928, VIII, 693; ayrıca bk. Machiel Kiel, *Ottoman Architecture in Albania 1385-1912*, İstanbul, 1410/1990, s. 49.

54 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, s. 721; Machiel Kiel, *Ottoman Architecture in Albania*, s. 109.

55 Yusuf b. Yakub, *Menâkıb-ı Şerif ve Tarikatnâme-i Pirân*, 1290, s. 63; Mahmud Cemaleddin Hulvî, *Lemezât-ı Halvetiyye ez Lemeât-ı Ulviyye*, Süleymaniye Ktp., Halet Efendi, nr. 281, vr. 228b-229a.

56 Peter Bartl, *Millî Bağımsızlık Hareketi Esnasında Arnavutluk Müslümanları 1878-1912* (trc. Ali Taner), İstanbul, 1998, s. 191; ayrıca bk. Rıza[j], Skender, "Delvine", *DİA*, IX, s. 147.

57 Robert Elsie, "Islam and the Dervish Sects of Albania: An Introduction to Their History, Development and Current Situation", s. 275.

58 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, s. 677.

59 F.W. Hasluck, *Christianity and Islam Under the Sultans*, Oxford, 1929, II, s. 548.

60 F.W. Hasluck, *Christianity and Islam Under the Sultans (II)*, s. 551.

61 Machiel Kiel, "Kruya", *DİA*, XXVI, s. 294.

62 John Kingsley Birge, *The Bektashi Order of Dervishes*, London 1965, s. 72.

63 F. W. Hasluck, *Bektâşîlik Tedkikleri* (trc. Ragıp Hulûsi), İstanbul, 1928, s. 45; a.mlf., *Christianity and Islam*, II, 547, 526; Metin İzeti, *Balkanlarda Tasavvuf*, s. 253.

Arnavutluk'ta faaliyeti tespit edilen Sa'diyye tarikatının, XVII. asrın başlarında ülkenin güneyine, XVIII. asrın başlarında da kuzeye geldiği belirtilmektedir.⁶⁴ Tarikat Arnavutluk'ta daha çok İşkodralı Süleyman Âcizî Baba'nın (ö. 1150/1737-38) Yakova (Gjakova) ve Prizren'de yetiştirdiği halifeleri vasıtasıyla yayılmıştır.⁶⁵ Sa'diyye'nin Âciziyye kolunun kurucusu olduğu belirtilen Süleyman Baba'nın⁶⁶ Arnavutluk'un dışında Kosova bölgesinde bulunan Yakova'da (Gjakova) XVIII. yüzyılın başlarında kurduğu büyük tekkeye tayin ettiği oğlu Şeyh Danyal (ö. 1759), tarikatı Tepedelen (Tepelena), Berat, Avlonya başta olmak üzere birçok şehre yaymıştır.⁶⁷

Arnavutluk'ta faaliyet gösteren bir başka tarikat Rifâiyye'nin XVII. asrın ortalarından itibaren ülkede yayılmaya başladığı söylenebilir. Evliya Çelebi'nin kaydettiği⁶⁸ İlbasan (Elbasan) şehrindeki on bir hânkâhtan birinin Rifaiyyeye ait olduğu belirtilmektedir.⁶⁹

Arnavutluk'ta faaliyet gösteren bir diğer tarikat Kadiriyyenin XVIII. yüzyılın başlarından itibaren yayılmaya başladığı anlaşılmaktadır. Kadiriyye adına Berat'ın Baba Kadı Mahallesi'nde kurulan Şeyh Mehmet Efendi Tekkesinin XVI-II. yüzyılın başlarından itibaren faaliyet gösterdiği belirtilmektedir. Bu tarihlerde İlbasan'da da dericiler tarafından Tabaklar Mescidi yanında Tabaklar Tekkesi kurulmuş ve yine onların desteğiyle iki asır faaliyetini sürdürmüştür. İlbasan'a bağlı Pegin (Peçin) kasabasında da bir Kadirî tekkesi bulunmaktaydı.⁷⁰ Mevleviyye, Bayramiyye ve Nakşibendiyyenin ise Arnavutluk'ta pek yayılmadığı anlaşıyor.

Tekkelerin çokluğu ya da tarikatların çeşitliliği açısından değerlendirilecek olursa Arnavutluk'ta tasavvuf ve tarikat merkezleri diye nitelendirilebilecek bir kısım şehirlerin oluştuğu görülür. Ülkede tekkelerin çokluğuyla dikkati çeken yerleşim birimleri **Tiran** (47 adet), **Kruya** (Akçahisar) (47 adet), **Kavaja** (42 adet) ve **Draç** (Durrës) (51 adet) gibi şehirlerdir (bkz. Tablo 3). Draç'ın merkezinde yalnızca bir adet tekke bulunurken, köylerinde 50 adet tekkenin kurulması, askerî önemi hâiz bir kaleden ibaret olan merkezde sürekli yerleşimin olmaması sebebiyle halkın yoğun olarak iç kesimlerdeki köylerde yerleşmiş olmasına⁷¹ bağlanabilir. Bu üç şehirden sonra yoğun bir tarikat faaliyetine sahne olduğu anlaşılan **Tepedelen** (Tepelena) (21 adet), **İlbasan** (Elbasan) (15 adet), **Ergiri** (Gjirokaster) (13 adet) ve **Berat** (10 adet) şehirleri gelmekte, bunları ise **Peşkopeya** (Aşağı Debre) (9 adet), **Malakastra** (8 adet), **Tropoya** (8 adet) **Klisura** (7 adet), ve **Görice**

64 Robert Elsie, "Islam and the Dervish Sects of Albania: An Introduction to Their History, Development and Current Situation", s. 277.

65 Metin İzeti, *Balkanlarda Tasavvuf*, s. 231.

66 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1333 H., I, s. 123-124.

67 Metin İzeti, *Balkanlarda Tasavvuf*, s. 226.

68 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, s. 721.

69 Metin İzeti, *Balkanlarda Tasavvuf*, s. 222.

70 Metin İzeti, *Balkanlarda Tasavvuf*, s. 208-209.

71 Machiel Kiel, "Draç", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, C. 9, s. 523.

(Korça) (7 adet) şehirleri takip etmektedir. Bu şehirlerin yanı sıra **İşkodra**'daki tekke sayısı her ne kadar bazı kaynaklarda dört adet şeklinde ifade edilmişse de (bkz. Tablo 3), aslında şehirdeki cami, medrese, dergâh gibi İslâmî kurumların toplam adedinin kırktan fazla olduğunun bilinmesi,⁷² buradaki tekke sayısının da belirtilenden fazla olabileceğini akla getirmektedir.

Şehirlerden **İlbasan** (Elbasan), **Tiran**, **Ergiri** (Gjirokaster) ve **Berat** barındırdıkları tarikatların çeşitliliği ile dikkat çekmektedirler. En az 15 adet tekkeye sahip olduğu yukarıda belirtilen İlbasan şehri Halvetiyye, Bektâşiyye, Sa'diyye, Rifâiyye, Kadiriyye, Mevleviyye, Bayramiyye ve muhtemelen Nakşibendiyye gibi sekiz önemli tarikata ev sahipliği yapan yegâne Arnavutluk şehridir. İlbasan'ın bir başka özelliği de Arnavutluk'ta kurulduğu tespit edilen iki Mevlevî dergâhından birine (diğeri Petrela'da) sahip oluşudur. Tekke sayısına göre değerlendirilecek olursa burada beş adet tekke ile Halvetiyye birinci, dört adet tekke ile de Bektaşîyye ikinci tarikat durumundadır. Diğer tarikatların ise birer tekkesi bulunmaktadır. **Tiran ve Berat** şehirlerinde de beş farklı tarikatın tekkesine rastlanmaktadır. Tiran'da Halvetiyye, Sa'diyye, Rifâiyye, Kadiriyye ve Bektâşiyye tarikatlarının faaliyetleri görülmektedir. Halvetîlik üç tekke adediyle bu şehirde de yine birinci tarikat durumundadır. Birer tekkeyle temsil edilen diğer tarikatlar içinde Bektâşilerin burada oldukça muahhar dönemde bir tekkeye sahip olduğu anlaşılıyor. Berat'ta da Halvetiyye, Bektaşîyye, Rifâiyye, Kadiriyye ve Celvetiyye-i Bayrâmiyye tarikatları temsil edilmiştir. Bu şehirde de dört tekke adediyle Halvetîlik ilk sırada, üç tekke adediyle Bektaşîlik ikinci sıradadır. Diğer tarikatlar adına da birer tekke kurulmuştur. **Ergiri** (Gjirokaster) şehrinde ise dört farklı tarikatın faaliyeti söz konusudur: Bektaşîyye, Halvetiyye, Sa'diyye ve Rifâiyye. Bu şehirde altı tekke adediyle Bektaşîlik ilk sırada, üç tekke adediyle de Halvetîlik ikinci sırada yer almaktadır. Adı geçen diğer tarikatlar adına ise birer tekke kurulmuştur (bkz. Tablo 3).

Tarikatların çeşitliliği açısından yukarıdaki şehirleri üç farklı tarikata ev sahipliği yapmış olan **Tepedelen** (Tepelena), **Leskovik** ve **İşkodra** takip ediyor. Bu şehirlerin Arnavutluk'un en etkili dört tarikatından üçünün faaliyetine sahne olduğu görülmektedir. Tepedelen ve Leskovik'te Halvetiyye, Bektâşiyye ve Sa'diyye, İşkodra'da ise Halvetiyye, Bektâşiyye ve Rifâiyye tekkeleri kurulmuştur. Tepedelen'de Halvetîlerin beşi merkezde yedisi köylerinde olmak üzere on iki tekke adediyle tartışmasız birinciliği vardır. Halvetîleri, tamamı köylerde olmak üzere altı tekke adediyle Bektâşiler, merkezde kurulan üç tekke ile de Sa'dîler takip etmektedir. Bu şehir ayrıca Sa'dîlerin beş tekke ile temsil edildikleri **Tropoya**'dan (biri merkezde dördü köylerinde) sonra en çok tekkeye sahip oldukları yerdir. Leskovik'te ise üç tarikatın da birer tekkesi bulunmakta, İşkodra'da da Halvetîler'in iki tekke adediyle yine önde olduğu görülmektedir (bkz. Tablo 3).

72 Machiel Kiel, "İşkodra", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, C. 23, s. 433.

Yugoslavya

Yugoslavya ile burada, 1990'lı yıllardan itibaren sınırları belirlenmiş olan Yugoslavya Federal Cumhuriyeti, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Slovenya ve Makedonya kastedilmektedir. Bu şekliyle Yugoslavya'nın şehir ve köylerinde 330'dan fazla tekke kurulduğu görülmektedir. Bu coğrafyada faaliyeti tespit edilen tarikatlar Halvetiyye, Nakşibendiyye, Mevleviyye, Rifâiyye, Kadiriyye, Sa'diyye, Bektaşîyye ve Melâmîyye-i Bayramiyyedir. Açılan tekkelerin yoğunluğu açısından Saraybosna 47 tekkeyle en önde bulunurken, Üsküp (21 adet), Belgrat (17 adet) ve Prizren (14 adet) şehirleri onu takip etmektedirler. Daha sonra ise İştîp (10 adet), Uziçe (Öziçe) (9 adet), Foça (8 adet), Manastır (8 adet), İzvornik (Zvornik) (8 adet), Niş (7 adet), Kalkandelen (6 adet), Debre (6 adet), Hilivne (6 adet), Çayniçe (5 adet), Pirepol (5 adet) gelmektedir (bkz. Tablo 4).

Tekke yoğunluğu açısından dikkat çeken şehirlerden Saraybosna, Üsküp, Prizren ve İpek şehirleri aynı zamanda farklı tarikatlara ev sahipliği yapmış olmalarıyla da dikkat çekmektedirler. Bunlardan Üsküp ve Prizren'in en az yedi, Saraybosna'nın en az altı, İpek'in de beş değişik tarikatın faaliyetine sahne olduğu görülmektedir. Üsküp'te Halvetiyye, Kadiriyye, Nakşibendiyye, Bektaşîyye, Mevleviyye, Rifâiyye ve Bayramiyye tarikatları faaliyet gösterirken, Prizren'de de hemen hemen aynı tarikatların faaliyetine rastlanmakta, sadece bu şehirde Mevleviyye merkezi bulunmayıp Sa'diyye tekkesi bulunmaktadır. Saraybosna'da ise Halvetiyye, Kadiriyye, Nakşibendiyye, Bektaşîyye, Mevleviyye ve Rifâiyye; İpek'te Halvetiyye, Kadiriyye, Mevleviyye, Rifâiyye ve Sa'diyye gibi farklı tarikatların temsil edildikleri görülmektedir (bkz. Tablo 4).

Diğer Balkan ülkelerinde olduğu gibi Yugoslavya'da da en yaygın tarikat, kurulan tekke sayısı dikkate alındığında yine muhtelif kollarıyla Halvetiyye tarikatıdır. Özellikle Üsküp (4 adet), Prizren (3 adet), Saraybosna (3 adet) ve İştîp (3 adet) şehirlerinde geniş taraftar bulduğu anlaşılan Halvetiler adına tekke kurulan diğer şehirler Kalkandelen (2 adet), Kiçevo (2 adet), Leskofça (Leskovac) (2 adet), Koniçe (2 adet), Niş, Yeni Pazar (Novipajar), Bilagay (Bilagaj), Akhisar (Prusac), İpek (Pec), Pirepol (Prijepolje), Usturga (Struga) ve Uziçe'dir (bkz. Tablo 4). XVI. yüzyılın ilk yarısında (1531'den sonra) Kanuni Sultan Süleyman döneminin en önemli Bosna sancakbeylerinden olan Gâzi Hüsrev Bey (ö. 948/1541) tarafından Halvetiyye adına kurulan Gazi Hüsrev Bey Hankâhî⁷³ XIX. yüzyılın ortalarından itibaren,⁷⁴ XVII. yüzyılda kurulan Şeyh Hasan Kâimî Tekkesi ise⁷⁵ XVIII. yüzyılın sonlarında Nakşibendiyyenin tasarrufuna geçmiştir.⁷⁶ Ayrıca İpek'deki

73 Semavi Eyice, "Gazi Hüsrev Bey Külliyesi", *DİA*, XIII, s. 454, 456; ayrıca bkz. Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimarî Eserleri: Yugoslavya (III)*, s. 350; Niyaz Muhammed Şükritiş, *İntişârul-İslâm fi'l-Bosna ve'l-Hersek fi'l-karneyni'l-hâmis ve's-sâdis aşer*, s. 240-241.

74 Metin İzeti, *Balkanlarda Tasavvuf*, s. 161-162; ayrıca bkz. "Gazi Hüsrev Bey Külliyesi", s. 456; Niyaz Muhammed Şükritiş, *İntişârul-İslâm fi'l-Bosna ve'l-Hersek fi'l-karneyni'l-hâmis ve's-sâdis aşer*, s. 240.

75 Jasna Şamiç, "Kâimî", *DİA*, XXIV, 215; ayrıca bkz. Nihat Azamat, "Câhidi Ahmed Efendi", *DİA*, VII, 16.

76 Metin İzeti, *Balkanlarda Tasavvuf*, s. 146.

tekkenin de Halveti-Kadirî Tekkesi şeklinde kaydedilmiş olması, buranın da daha sonra Kadiriler'in kontrolüne geçtiğini hatıra getirmektedir.

Yugoslavya'da Halvetilikten sonra etkili olan tarikatlardan birisi Nakşibendiliktir. Saraybosna'da ilk kurulan tekkenin (Gâziler Tekkesi) Nakşibendiyyeye ait olduğu anlaşılmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi Fatih Sultan Mehmet'in yanında Bosna'nın fethine katılarak şehit düşen Aynî Dede ile Şemsî Dede⁷⁷ hakkında bazı tarihçiler Bosna'nın fethi tamamlanmadan önce 1459'da Trgovište (Pazaryeri) mahallesinin bulunduğu yerde tekkelerini kurarak irşat faaliyetine başladıklarını ifade etmektedir. Buna göre Gâziler Tekkesi Bosna'nın en eski tekkesi olarak kabul edilmek durumundadır.⁷⁸ Bosna'nın fethine katılan Boşnak asıllı komutanlardan İskender Paşa tarafından Saraybosna'nın Miljacka nehri kıyısında yaptırılan tekkenin (İskender Paşa Zâviyesi/Gâzî İskender Bey Tekkesi)⁷⁹ yapım tarihi hakkında farklı görüşler olmakla birlikte 1467 senesinde yapımına başlandığı belirtilmektedir.⁸⁰ Saraybosna'da Nakşibendiyye adına daha sonra inşa edilen iki tekke daha vardır. Yugoslavya'da bu tarikat adına tekke kurulan diğer şehirler ise Prizren, Üsküp, Koniçe, Eğridere, İştîp ve Foça'dır (bkz. Tablo 4).

Saraybosna'da Nakşibendiyyenin yanı sıra ilk dönemde Mevleviyye adına da tekke kurulmuştur (İsa Bey Tekkesi).⁸¹ Şehrin fethini takip eden yıllarda yaptırılan bu tekkeden⁸² Evliya Çelebi de söz etmiş, XVII. yüzyılda ziyareti sırasında burada seksen civarında dervişin bulunduğunu belirtmiştir.⁸³ Tekkenin faaliyetleri, arada birkaç yıllık fasilalar olmakla birlikte 1924 yılına kadar devam etmiştir.⁸⁴ Mevlevîler adına Saraybosna'da en az iki tekkenin daha kurulduğu anlaşılmaktadır. Saraybosna'dan başka Üsküp, İpek (Pec), Belgrat ve Mostar'da da Mevlevîlere ait en az birer tekke kurulduğu görülmüyor (bkz. Tablo 4).

Yugoslavya'da faaliyeti tespit olunan diğer tarikatlar Kadiriyye, Rifâiyye, Sa'diyye, Bektaşiyye ve Bayrâmiyyedir. Saraybosna'da birer tekkeyle temsil edildiği anlaşılan Kadiriyye ve Rifâiyyeden ilki adına Yakova (3 adet), Debre (2 adet), Belgrat (2 adet), Prizren (2 adet), Niş, Leskovça, Vrane, Bujanovça, İzvornik (Zvornik), Yayçe, Pirepol, Priştine, İpek ve Üsküp şehirlerinde, ikincisi adına da İpek, Manastır, Üsküp, Kavadarcı, Yakova ve Prizren'de tekkeler kurulmuş-

77 Metin İzeti, *Balkanlarda Tasavvuf*, s. 140-141.

78 Bkz. Metin İzeti, *Balkanlarda Tasavvuf*, s. 141; Niyaz Muhammed Şükritaş, *İntişâru'l-İslâm fi'l-Bosna ve'l-Hersek fi'l-karneyni'l-hâmis ve's-sâdis aşer*, s. 238. XIX. yüzyılın başlarına kadar Nakşibendiyye adına faaliyet gösteren bu tekke, o tarihten itibaren Kâdiriyye'ye intikal etmiştir (Metin İzeti, *Balkanlarda Tasavvuf*, s. 142).

79 Bkz. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, V, s. 432; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri: Yugoslavya (III)*, İstanbul, 1981, III/3, s. 386.

80 Bkz. Metin İzeti, *Balkanlarda Tasavvuf*, s. 143, dipnot: 21.

81 Muhammed Aruçi, "Saraybosna", *DİA*, XXXVI, s. 128.

82 Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri: Yugoslavya*, s. 389-391; Niyaz Muhammed Şükritaş, *İntişâru'l-İslâm fi'l-Bosna ve'l-Hersek fi'l-karneyni'l-hâmis ve's-sâdis aşer*, s. 227; Enes Pelidija-Feridun Emecen, "İsa Bey", *DİA*, XXII, s. 476; Metin İzeti, *Balkanlarda Tasavvuf*, s. 127-128.

83 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, V, s. 431.

84 Metin İzeti, *Balkanlarda Tasavvuf*, s. 130.

tur (bkz. Tablo 4). Kadiriyyeye mensup tekkelerin özellikle XIX yüzyıldan itibaren Kosova bölgesinde yoğunluğu dikkat çekmektedir. Prizren'de XVII. yüzyılın ortalarında kurulan Şeyh Hasan Efendi Kurili Tekkesi'nden sonra burada XIX. yüzyılda Gözcü Mehmet Efendi Tekkesi, Yakova'da Hacı Şeyh İslam, Şeyh Aziz, Hacı Şeyh Şaban Zırza tekkeleri, Priştine, Rahovça, Mitroviça, İpek, Vuştria şehirlerinde ve Has bölgesi Lubin köyünde birer Kadiri tekkesi kurulmuştur. Ayrıca Vuştria'da daha önce XVIII. yüzyılda kurulmuş tarikat adına bir tekke daha bulunmaktaydı. Yine Makedonya şehirlerinden Üsküp'te Kara Mustafa Tekkesi (Dükkancık Tekkesi), Hacı Kâzım Emin Tekkesi (El Aldı Tekkesi) ve Şeyh Seyyid Çolak Efendi Zâviyesi Kadiriyye adına faaliyet göstermekteydi. Kumanova şehrinin Sopot köyünde de bu tarikat adına bir merkez kurulmuştu (bkz. Tablo 4).

Altı adet tekkesiyle özellikle Prizren'de önemli taraftara sahip olduğu anlaşılan Sa'diyye tarikatının da ayrıca Yakova (2 adet), Koniçe, İpek ve Leskofça'da (Leskovac) tekkeleri bulunmaktaydı. Bektaşiler'in Kosova'nın Ayruçan kasabası, Üsküp, Kaçanik, Çayniçe, Pirepol, Niş, Prizren, Saraybosna ve Yeni Pazar'da birer tekkeye sahip oldukları görülmekle birlikte, esas Kalkandelen'de güçlü oldukları anlaşılıyor. Bektaşilere ait burada en az iki tekke bulunmaktaydı (bkz. Tablo 4).

Kaydedilen bu tarikatlardan başka Yugoslavya'da Melamiyye-i Bayramiyye adına Prizren'de ve İzvornik şehrinin güneyinde bulunan Yeni Kasaba'da birer tekkenin olduğu görülmektedir (bkz. Tablo 4). Bu ikincisinin XVI. asrın ikinci yarısında zındıklık ithamıyla idam edilen Hamza Bâlî'nin yolunu takip ettiği kaydediliyor. Ancak burada şunu belirtmek gerekir ki, Hamza Bâlî'nin idamından sonra takipçileri faaliyetlerini çok daha gizli olarak sürdürdüklerinden, faaliyet alanları ve tesirleri hususunda pek bir şey söylenememektedir. Bununla birlikte Üçüncü Devre Melamîliği'nin kurucusu Muhammed Nûru'l-Arabî'nin (ö. 1887) etkisiyle Melamîliğin özellikle Makedonya ve Kosova'da yayıldığı bilinmektedir. Kaydedildiğine göre XIX. yüzyılda bu tarikat adına Prizren, Manastır, Üsküp, Tikveş, İştip, Köprü gibi şehirlerde tekkeler kurulmuştu.⁸⁵ (bkz. Tablo 4).

Romanya

Bugün Romanya sınırları içinde kalan bölgede faaliyet gösterdiği tespit edilen tarikatlar Nakşibendiyye, Şazeliyye, Bektaşiyiye ve Kadiriyyedir. Özellikle Nakşibendiyyenin bu ülkede güçlü olduğu, Tutrakan'da (Tutruçia) Şazelilere ait bir tekkenin kurulduğu Bektaşilerin ise Dobruca Türkleri arasında yayıldığı belirtilmektedir.⁸⁶ Kadiriyye adına da Köstence (Kostantsa) ve Tımışvar şehirlerinde Şeyh İsmâil Rûmî (ö. 1631) tarafından birer tekke kurdurulmuştur.⁸⁷ A. Popovic

85 "Melâmiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 2004, C. 29, s. 34.

86 Bkz. Müstecip Ülküsal, *Dobruca ve Türkler*, Ankara, 1966, s. 143-144.

87 Seyyid Sırrı Ali, *Tuhfe-i Rûmî: Kâdiriler Âsitânesi'nin Manzum Tarihçesi* [nşr. Mustafa S. Kaçalın], İstanbul 1992, s. 52.

Köstence'nin bazı kasabalarında Halvetilerin de faaliyet göstermiş olabileceğini belirtmektedir.⁸⁸

Tasavvuf ve Tarikatların İnanç Çizgisi

Balkanlardaki tasavvufî hayatın genellikle Anadolu ve diğer bölgelere göre farklılık arz ettiği, buradaki tarikatların başından beri şeriat kurallarına pek fazla riayet etmeyen, Ehl-i sünnet dışı bir karaktere sahip oldukları şeklinde iddialar ileri sürülmüştür. Oysa araştırmalar bunun doğru olmadığını göstermektedir. Örneğin ilk olarak barındırdığı tekkelerin çoğunun Hurûfî-Bâtınî karakter taşıyan Bektâşîlere ait olduğu ileri sürülen Bulgaristan'ı ele alacak olursak şöyle bir tablo ile karşılaşırız:

Bulgaristan sınırları içinde bulunan topraklarda Halvetiyye, Bektâşîyye, Nakşibendiyye, Mevleviyye, Şâzeliyye, Kâdiriyye, Rifâiyye, Sa'diyye ve Bayrâmiyye olmak üzere dokuz farklı tarikat faaliyet göstermiş ve bunlara ait 200'den fazla tekke kurulmuştur (bkz. Tablo 1). Bu tarikatlardan Bektâşîyyenin dışındaki diğerlerinin Sünnî karaktere sahip oldukları bilinmektedir. Bektaşîliğin de kuruluş ve ilk yayılış dönemlerinde Sünnî çizgide olduğu belirtilmekteyse de zamanla bu tarikatın hurûfî-bâtınî etkiler altında kaldığı ve XVI. yüzyıldan itibaren büyük ölçüde Sünnî çizgiden uzaklaştığı kabul edilir. Bulgaristan'da yaygınlık açısından Bektaşîlik, Halvetiyyenin ardından ikinci sırada yer almış, ancak ilk sıradaki Halvetiyye ile birlikte diğer tarikatların da Sünnî karaktere sahip oluşu, buradaki faaliyetlerin ağırlıklı olarak Sünnîlik çerçevesinde devam etmesini sağlamıştır. Öte yandan Bektaşîlerin yoğun olarak bulunduğu Deliorman bölgesinde Nakşibendiyye, Şâzeliyye, Rifâiyye gibi Sünnî tarikatların faaliyetleri de⁸⁹ dikkate alındığında (bkz. Tablo 1), Bulgaristan'da Ehl-i sünnet dışı anlayışın geniş alana yayılma imkânı bulamadığı ortaya çıkar.

Bulgaristan'da olduğu gibi Yunanistan'da da Sünnî tarikatların ağırlığı söz konusudur. Hurûfî-bâtınî eğilimli Bektaşîlerin ise Yunanistan'ın sekiz şehrinde tekkelerine rastlanırken, özellikle Dimetoka'nın batısının bu tarikata merkez olduğu kaydedilmektedir.⁹⁰ Bektaşîlerin Girit'te de oldukça güçlü olduğu yukarıda belirtilmişti. Bununla birlikte, Dimetoka'da Bektaşîlerin yanı sıra Halvetiyye ve Nakşibendiyye mensuplarının, Girit'te de Kadiriyye, Halvetiyye, Bayramiyye, Mevleviyye ve Rifâiyye taraftarlarının faaliyetleri vardır (bkz. Tablo 2). Ülkenin geneli dikkate alındığında Sünnî tarikatların çokluğu ve yaygınlığı net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

88 Aleksandre Popovic, *Balkanlar'da İslâm*, s. 148.

89 Machiel Kiel, "Deliorman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, C. 9, s. 143.

90 Machiel Kiel, "Dimetoka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, C. 9, s. 308.

Barındırdığı tarikatların en önde geleninin Bektaşilik olduğu iddia edilen Arnavutluk'ta da durum farklı değildir. Bulgaristan ve Yunanistan'da olduğu gibi bu ülkede de en yaygın tarikat değişik kollarıyla başından beri Halvetiyye olmuştur. Ayrıca XVII. yüzyıldan itibaren Sa'diyye ve Rifâiyyenin, XVIII. yüzyıldan itibaren de Kadiriyyenin yayılması ve ayrıca çok etkili olmasalar da Mevleviyye, Bayramiyye ve Nakşibendiyye gibi tarikatların faaliyetleri (bkz. Tablo 3), buradaki tasavvuf çizgisinin Sünnîlik çerçevesinde geliştiğini göstermektedir. Bektaşilik, dolayısıyla Sünnî çizgide olmayan tasavvuf anlayışı ise ülkenin geneli düşünüldüğünde, son asırdaki etkisi hariç hep marjinal kalmıştır. Bu bakımdan Peter Bartl'ın Bektaşiliği Arnavutluk'un en önemli tarikatı olarak göstermesi,⁹¹ yalnızca XIX. yüzyılın başlarından itibaren Güney Arnavutluk esas alındığında doğru olabilir. Kuzeyde ise Bektâşî nüfuzunun bir asır sonra bile onda bir nispetini geçemediği belirtilmektedir.⁹² Bektâşiliğin güneyde güçlenmesi, elli yıldan fazla Osmanlı Devleti'ne isyan hâlinde kalan Tepedelenli Ali Paşa'nın (ö.1822) siyâsî emelleri sonucunda gerçekleşmiştir. Zira onun bu tarikatı, kontrolü altında tuttuğu Güney Arnavutluk bölgesinde Sünnî İslâm karakterdeki Osmanlı Devleti'ne karşı kullanacak biçimde örgütlediği bilinmektedir.⁹³ Bununla birlikte Güney Arnavutluk'ta Halvetiyye ve Sa'diyye tarikatlarının bu dönemde bile Bektâşilikle rekabet edecek güçte olduğu kaydediliyor.⁹⁴ Nitekim Bektâşî merkezlerinden olduğu belirtilen Güneydoğu bölgesindeki şehirlerden Leskovik, aynı zamanda Halvetîlerin ve Sa'dîlerin de merkezlerinden idi.⁹⁵ Hatta burada Bektâşî tekkesinin kuruluşu Halvetiyye tekkesinden seksen sene sonra; 1876 tarihinde gerçekleşmişti.⁹⁶ Ayrıca Bektâşîlerin merkezi durumunda olan Avlonya⁹⁷ ve Delvine'nin⁹⁸ daha önce Halvetiyyenin merkezleri olarak gözükmesi, Bektâşîlerin buralarda da sonradan güç kazandığını göstermektedir. Yine, I. Dünya savaşından önce nüfusunun yarısını Bektaşîlerin oluşturduğu belirtilen Tiran şehrinin diğer yarısının da Rifâîlerden oluştuğu belirtilmektedir.⁹⁹ Öte yandan kuzeyde bulunan İşkodra ve çevresinde Tepedelenli adına çalıştıkları gerekçesiyle Bektâşîlerin Buşatlı Mustafa Paşa tarafından bölgeden sürülmesi,¹⁰⁰ kuzeyde yayılmalarını engellemiş olmalıdır. Bununla birlikte Bektâşilik XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren ülkede etkisini epeyce artırmıştır. Nitekim sahip oldukları tekke adedi bakımından Halvetîleri dahi geçtikleri görülen bu tarikat adına Ergiri (Gjirokaster), Görice (Korça), İlbasan (Elbasan), Berat, Kolonya, Şemberdheny, Fraşeri, Permet (Premedi),

91 Peter Bartl, *Arnavutluk*, s. 191.

92 F. W. Hasluck, *Christianity and Islam Under the Sultans*, Oxford, 1929, II, s. 537.

93 F. W. Hasluck, *Christianity and Islam*, II, 537, 587-589; Süleyman Külçe, *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, İzmir, 1944, 174-177; Nuray Bozboru, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi*, İstanbul, 1997, s. 73.

94 F. W. Hasluck, *Christianity and Islam*, II, s. 538.

95 Machiel Kiel, *Ottoman Architecture in Albania*, s. 199.

96 Machiel Kiel, *Ottoman Architecture in Albania*, s. 199.

97 Machiel Kiel, "Avlonya", *DİA*, IV, s. 119.

98 Rıza[j], "Delvine", *DİA*, IX, s. 147.

99 F. W. Hasluck, *Christianity and Islam*, II, 549; Machiel Kiel, *Ottoman Architecture in Albania*, s. 250.

100 Metin İzeti, *Balkanlarda Tasavvuf*, s. 251.

Leskovik, Tepedelen, Malakstra, Klissura ve Tiran gibi yerleşim birimlerindeki tekkelerin (bkz. Tablo 3) hemen hemen tamamının XIX. yüzyıl ve sonrasında kurulmuş olduğu bilinmektedir.¹⁰¹ Ancak yaygınlığının en ileri seviyeye ulaştığı 1880'lerden sonra bile Bektâşîlerin Arnavut Müslümanları içindeki oranının yüzde on beşi geçemediği de¹⁰² bilinmelidir.

Balkan topraklarında bugün Yugoslavya Federal Cumhuriyeti, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Slovenya ve Makedonya gibi ülkeleri içine alan eski Yugoslavya'nın şehir ve köylerinde ise 330 civarında tekke kurulmuş ve bu topraklarda Halvetiyye, Nakşibendiyye, Mevleviyye, Rifâiyye, Kâdiriye, Sa'diyye, Bektâşîyye ve Melâmiyye-i Bayrâmiyye tarikatları faaliyet göstermiştir. Diğer Balkan ülkelerinde olduğu gibi burada da en yaygın tarikatın yine muhtelif kollarıyla Halvetiyye olduğu, ikinci sırada ise Nakşibendiyye'nin yer aldığı görülmektedir. Bektâşîyye ise burada etki bakımından sonlarda yer almaktadır (bkz. Tablo 4).

Bugün Romanya sınırları içinde yer alan bölgede faaliyet gösterdiği tespit olunan tarikatlar Nakşibendiyye, Şâzeliyye, Bektâşîyye, Kadiriyye ve muhtemelen Halvetiyyedir. Özellikle Nakşibendiyyenin bu ülkede güçlü olduğu, bunun yanı sıra diğer üç tarikatın da Sünnî karaktere sahip olduğu dikkate alınırsa Bektâşî etkisinin Romanya'da da sınırlı kaldığı ortaya çıkar.

Sonuç

Elde edilen bilgiler fetihlerle birlikte birer ikişer kurulan tekke ve zaviyelerin zaman içinde çoğalarak Balkan coğrafyasını bir ağ gibi sardığını göstermektedir. 1200 civarında olduğu tespit edilen bu kurumlarda faaliyet gösteren dervişlerin bölgenin İslâmlaşmasına ve fethin kalıcı olmasına ciddi katkılar sağladığını özellikle belirtmek gerekir. Ayrıca tekkelerin bağlı oldukları tarikatlar ve bunların yayıldığı yerler dikkate alındığında, İslâmlaşmanın genel olarak Sünnîlik çerçevesinde geliştiği, bazı bölgelerde ve dönemlerde ise bu çizginin dışına çıktığı anlaşılmaktadır. Bütün bölge esas alındığında hâkim çizginin kesinlikle Sünnîlik olduğu net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Kurulan tekkelerin sayıları ya da tarikatların çeşitliliği dikkate alındığında Balkanlarda bazı şehirlerin tasavvuf ve tarikat merkezleri haline geldikleri görülmüyor. Sözelimi Selânik (56 tekke), Dıraç (Durrës) (51 tekke), Saraybosna (47 tekke), Tiran (47 tekke), Akçahisar (Kuruya) (47 tekke), Yenişehir (46 tekke), Serrez (42 tekke), Kavaja (42 tekke) gibi şehirler kırkın üzerinde tekkeye sahip olan tasavvuf merkezleri durumundadırlar. Bunların ardından Üsküp (21 tekke), Tepedelen (21 tekke), Sofya (18 tekke), Yanya (18 tekke), Girit (18 tekke), Belgrat

101 Bkz. F. W. Hasluck, *Bektâşîlik Tedkikleri*, s. 38-48; a. mlf., *Christianity and Islam*, II, 536-551; Birge, *The Bektashi Order of Dervishes*, s. 70-73; Machiel Kiel, *Ottoman Architecture in Albania*, s. 167-168, 199; Metin İzeti, *Balkanlarda Tasavvuf*, s. 249-257.

102 Metin İzeti, *Balkanlarda Tasavvuf*, s. 250.

(17 tekke), Köstendil (16 tekke), İlbasan (Elbasan) (15 tekke), Filibe (15 tekke), Rusçuk (15 tekke), Prizren (14 tekke), Ergiri (13 tekke), Şumnu (13 tekke), Di-metoka (11 tekke), Gümülcine (10 tekke), Ferecik (10 tekke), Tırhala (10 tekke), Drama (10 tekke), İştıp (10 tekke), Niğbolu (10 tekke) Tatarpazarcığı (10 tekke) ve Berat (10 tekke) gibi en az on ve üzeri tekkeye sahip şehirler gelmektedir.

Öte yandan bazı yerleşim yerleri tekke yoğunluğunun yanı sıra pek çok farklı tarikata ev sahipliği yapmış olmakla da dikkat çekmektedir. Örneğin on beş tekkenin kurulduğu İlbasan şehri en az sekiz önemli tarikatın faaliyetine sahne olmuştur. Yirmi bir tekkenin kurulduğu Üsküp, on dört tekkenin kurulduğu Prizren ve on üç tekkenin kurulduğu Şumnu şehirleri de en az yedi farklı tarikata ev sahipliği yapmışlardır. Bunları altı farklı tarikatla Saraybosna ve Girit, beş tarikatla Tiran, Berat ve İpek şehirleri takip etmektedir. Filibe, Selanik, Serez, Tırhala ve Ergiri şehirleri ise dört önemli tarikatın faaliyetine sahne olmuştur.

Burada son olarak şunu da belirtmek gerekir ki, bu çalışmada tekkelerin sayısı, dağılımı ve kısmen ait oldukları tarikatları tespit edilerek Balkanlardaki tasavvuf ve tarikatlar hakkında genel bir kanaat oluşturulmaya çalışılmıştır. Tekke ve tarikatların adetleriyle ilgili verilen bilgilerin yeni araştırmalarla ya da şu an ulaşılamayan çalışmalarla değişme ihtimali elbetteki söz konusudur. Ancak bu yeni bilgilerin genel kanaati tamamen değiştirebilecek nitelikte olamayacağı kesinlikle belirtilmelidir.

Tablo 1:

Bulgaristan'da Tekke Kurulan Yerler:

Aydos'un köyünde 1 adet.

Berkokofça'da 2 adet.

Çırpan'da 3 adet.

Çermin' de 2 adet.

Dupniçe' de 3, köyünde 1 adet.

Eskicuma'da 1 adet.

Filibe' de 14, köyünde 1 adet.

Hacıoğlu Pazarcığı'nda 2 adet.

Hasköy' de 1 adet.

Hezargrad' da 2, köylerinde 3 adet.

İhtiman' da 1 adet.

Karinâbâd'da 2, köyünde 1 adet.

- Kazanlık'ta (Kızanlık) 5 adet.
Köstendil'de 16 adet.
Lofça' da 5 adet.
Niğbolu'da 10 adet.
Osmanpazarı'nda 1 adet.
Plevne' de 5 adet.
Provadi' de 2 adet.
Rahova'da 1 adet.
Ruşçuk'ta 9, köylerinde 6 adet.
Samakov' da 4, köyünde 1 adet.
Silistre' de 7, köylerinde 2 adet.
Sofya'da 18 adet.
Şumnu'da 11, köylerinde 2 adet.
Tatarpazarcığı'nda 7, köylerinde 3 adet.
Tirnova'da 4 adet.
Tutrakan'da 1 adet.
Varna'da 5 adet.
Vidin'de 7 adet.
Verça'da 2 adet.
Yanbolu'da 7, köyünde 1 adet.
Yeni Zağra'da 2, köylerinde 2 adet.
Zağra-i Atık'te (Eski Zağra) 6, köyünde 1 adet.

Bk. Ayverdi, Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri (IV) Bulgaristan Yunanistan Arnavutluk*, İstanbul 1982, s. 141-143; Osman Keskiöğlü, *Bulgaristan'da Türkler*, Ankara 1985, s. 51; Hasan Kâmil Yılmaz, "Bulgaristan'da Yetişen Müellif Mutasavvıflar", *Balkanlarda İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri*, Sofya 21-23 Nisan 2000, İstanbul, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 2002, s. 330.

Bulgaristan'da Tarikatları Belli Olan Tekkeler:

Halvetiyye Tarikatu:

Yeniçeri Piri Efendi Tekkesi. Prevadi'de (Ayverdi, IV, 78).

Şeyh Mehmet İbrahim Zaviyesi. Aydos'un bir köyünde (Ayverdi, IV, 13).

Hasan Efendi Uşşâkî Zaviyesi. Filibe'nin Hacı Ömer Mahallesi'nde (Ayverdi, IV, 31).

Hasan Efendi Gülşenî Tekkesi. Filibe'de (Ayverdi, IV, 31).

Şeyh Himmət Efendi Halveti Zaviyesi. Filibe'nin Asilhanbey Mahallesi'nde (Ayverdi, IV, 31).

Şeyh Nureddin Zaviyesi. Filibe'nin Mekke (?) Mescidi Mahallesi'nde (Ayverdi, IV, 29).

Nureddin Efendi Tekkesi. Köstendil'de (Ayverdi, IV, 64).

Hekime Hatun Halvetiyye Tekkesi. Sofya'nın Kara Şahin Mahallesi'nde (Ayverdi, IV, 100).

Şeyh Bâlî Efendi Zaviyesi. Sofya'da (Ayverdi, IV, 100).

Şeyh Bayram Efendi Zaviyesi. Sofya'da (Ayverdi, IV, 101).

Halveti Tekkesi. Sofya'nın Köşeli köyünde (Ayverdi, IV, 104).

Şeyh Ahmed Efendi Halveti Tekkesi. Tatar Pazarcığı'nda (Ayverdi, IV, 114- 115).

Kerameddin (Çağıranlı ?) Halveti Tekkesi. Yanbolu'nun Barı Subaşı Mahallesi'nde. (Ayverdi, IV, 129).

Halvetî Tekkesi. Tırnova'da. XVIII. yüzyılda Kırk Şehit adlı kiliseden dönüştürüldü. (M. Kiel, "Tırnova", *DİA*, XLI, 121).

Malkoç Bey Camii ve Halvetiyye Zâviyesi. Samakov'da (M. Kiel, "Samakov", *DİA*, XXXVI, 63).

Halvetî Tekkesi. Varna'da. Şeyh Nureddinzâde'nin halifesi Şeyh Mehmet Kırımı postnişin idi. (Evlîya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, 208; Reşat Öngören, "Nureddinzâde", *DİA* [Zeyl]).

Muhsinzade Mehmet Paşa vasıtasıyla 1771-72 yıllarında Şumnu'da Halvetiyye'nin Cerrâhiye kolu yayılmıştır (M. Kiel, "Şumnu", *DİA*, XXXIX, 228).

Sofyalı Bâlî Efendi'nin halifelerinden Halepli Şeyh A'mâ Bâlî XVI. yüzyılın ortalarında Vidin ve çevresinde Halvetiyye tarikatını yaymıştır (M. Kiel, "Vidin", *DİA*, XLIII, 104).

Bektaşîyye Tarikatı:

Akyazılı Sultan Asitanesi. Balçık'ın Batova-Tekkeköyü'nde (*Seyahatnâme*, III, 349-350; Ayverdi, IV, 16).

Otman Baba Tekkesi. Hasköy'de (Eyice, Semâvî, "Bulgaristan", *DİA*, VI, 406).

Kızane Sultan Tekkesi. Eskicuma'da (Kiel, Machiel, "Eskicuma", *DİA*, XI, 397).

Hüsam Dede Bektaşî Tekkesi. Dubnice'de (*Seyahatname*, V, 568; Ayverdi, IV, 24).

Seyyid Hasan Baba Zaviyesi. Kazanlıkt'a (Kızanlık) (Ayverdi, IV, 60).

Mustafa Paşa Bektaşî Tekyesi. Rusçuk'ta (Ayverdi, IV, 84).

Mustafa Baba Bektaşî Tekyesi. Rusçuk'un Küçük İlhanlar köyünde (Ayverdi, IV, 86).

Bektâşî Tekkesi. Rusçuk'ta. Horasanlı Ali Baba için Tirsinikli İsmail Ağa tarafından XIX. yüzyılda yaptırıldı. (M. Kiel, "Rusçuk", *DİA*, XXXV, 248).

Bektaşî Tekkesi. Prevadi'de (Ayverdi, IV, 78).

Bektâşî Tekkesi. Vidin'de şehrin yöneticisi Pazvandoğlu Osman (ö.1807) tarafından yaptırıldı (M. Kiel, "Vidin", *DİA*, XLIII, 105).

Cezayirli Gazi Hasan Paşa ile birlikte 1790'da Şumnu'da Bektaşîler bir tekke ile temsil edilmeye başlandı (M. Kiel, "Şumnu", *DİA*, XXXIX, 228).

Nakşibendiyye Tarikatı:

Haseki Mustafa Nakşibendi Zaviyesi. Samakov'da (Ayverdi, IV, 88).

Nakşibendi Zaviyesi. Samakov'un Camii Atik Mahallesi'nde (Ayverdi, IV, 88).

Nakşibendi Tekkesi. Silistre'de (Ayverdi, IV, 92).

Hacı Ahim Nakşibendi Tekkesi. Varna'da (Ayverdi, IV, 123).

Karabaş-Çukur Nakşibendi Tekkesi. Şumnu'da. (M. Kiel, "Şumnu", *DİA*, XXXIX, 228).

Nakşibendî Tekkesi. Şumnu'da (Kerim, Yusuf, "Yusuf Ziyaeddin Ezherî", *Ümit*, XXI [1998], s. 20-21).

Nakşibendî Tekkesi. Köstendil'de. (XVIII. ve XIX. yüzyıllarda bu şehirde etkili olan tarikatlar Nakşibendiyye ve Halvetiyye idi [Machiel Kiel, "Köstendil", *DİA*, XXVI, 279]. Buna göre Nakşibendiyye adına en az bir tekkenin kurulmuş olması gerekir.)

Kadiriyye Tarikatı:

Kadirî Tekkesi. Yanbolu'nun Berat Mahallesi'nde (Ayverdi, IV, 129).

Kadirî Tekkesi. Filibe'de. Şeyh İsmail Rûmî tarafından kurdurulmuştur (Seyyid Sırrı Ali, *Tuhfe-i Rûmî: Kâdirîler Âsitânesi'nin Manzum Tarihçesi* [nşr. Mustafa S. Kaçalın], İstanbul 1992, s. 52; Machiel Kiel, "Filibe", *DİA*, XIII, 81)

Şumnu'da Kadirîler vardı (M. Kiel, "Şumnu", *DİA*, XXXIX, 229).

Şâzeliyye Tarikatu:

Şâzelî Dergâhı. Rusçuk'ta (Ayverdi, IV, 84).

Şâzelî Tekkesi. Rusçuk'un Tutrakan köyünde (Ayverdi, IV, 87).

Mevleviyye Tarikatu:

Mevlevîhane. Filibe'de (Ayverdi, IV, 31).

Şeyh Mahmud Mevlevî Tekkesi. Filibe' de (Ayverdi, IV, 31)

Celvetiyye-i Bayramiyye Tarikatu:

Filibe'de Celvetiyye-i Bayramiyyenin taraftarları bulunmaktaydı (Machiel Kiel, "Filibe", *DİA*, XIII, 81).

Şumnu'da XVII. yüzyılın ortalarında Celvetiyye tarikatu yayıldı (M. Kiel, "Şumnu", *DİA*, XXXIX, 228).

Rifâiyye Tarikatu:

Rifâiyye Tekkesi. Şumnu'nun Eski Cami Mahallesi'nde (Ayverdi, IV, 107).

Sa'diyye Tarikatu:

Rusçuk'ta Sa'diyye mensupları vardı. Rusçuklu Sa'diyye şeyhi Zariî Ömer Efendi'nin (ö.1210/1795) kabri memleketinde Tonbul Camii'nin haziresindedir (Hasan Kamil Yılmaz, "Bulgaristan'da Yetişen Müellif Mutasavvıflar", *Balkanlarda İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri*, Sofya 21-23 Nisan 2000, İstanbul, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 2002, s. 330).

Tablo 2:**Yunanistan'da Tekke Kurulan Yerler:**

Ağrıboz'da (Eğriboz) 7, köylerinde 2 adet.

Alasonya'nın köyünde 1 adet.

Atina'da 7 adet.

Avrathisar'ın İsnefçe köyünde 1 adet.

Balya Badra'da 2 adet.

Benefşe'de 4 adet.

Demirhisar' da 6, köylerinde 2 adet.

Dimetoka' da 2, köylerinde 9 adet.

Doyran'da 1 adet.

Drama'da 6, köylerinde 4 adet.

Ferecik'te 10 adet.

Filorina' da 3 adet.

Girit'te 18 adet.

Gördes'te 2 adet.

Gümülcine'de 10 adet.

İnebahtı'da 4 adet.

İskeçe'de 1 adet.

Kalavraza'da 2 adet.

Karaferye'de 5 adet.

Katrin' de 1 adet.

Kavala'da 1, köylerinde 4 adet.

Kesriye'de 3, köyünde 1 adet.

Koron'da 2 adet.

Livadya'da 4 adet.

Midilli'de 1 adet.

Mizistire'de 3 adet.

Mora'da 1 adet.

Muton'da 1 adet.

Narda'da 6 adet.

Navarin'de 1 adet.

Sakız'da 1 adet.

Saranta'da 1 adet.

Selânik'de 48, köylerinde 8 adet.

Serez'de 41, köyünde 1 adet.

Serfiçe'de 3 adet.

Tırhal'a'da 10 adet.

Tirepoliçe'de 2 adet.

Vodine'de 5, köyünde 1 adet.

Vostiçse'de 1 adet.

Yanya'da 15, köylerinde 3 adet.

Yenice-i Karasu' da 3 adet.

Yenice-i Vardar'da 7, köyünde 1 adet.

Yenişehir'de 46 adet.

Zihne'de 1, köyünde 1 adet.

Yeri belirlenemeyen 6 adet.

Bk. Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri (IV) Bulgaristan Yunanistan Arnavudluk*, İstanbul 1982, s. 382-383; Michael Kiel, "Yenişehir", *DİA*, XLIII, 475; a. mlf., "Filorina", *DİA*, XIII, 165; "Melamiyye", *DİA*, XXIX, s. 34.

Yunanistan'da Tarikatları Belli Olan Tekkeler:

Halvetiyye Tarikatı:

Hızır Baba Halvetî Tekkesi. Selânik'in Gâzi Hüseyin Bey Mahallesi'nde (Ayverdi, IV, 266).

Kara Baba Halvetî Dergâhı. Selânik'te (Ayverdi, IV, 266).

Süleyman Efendi Halvetî Zaviyesi. Selânik'te (Ayverdi, IV, 266).

Şeyh Osman Halvetî Zaviyesi. Selânik'te (Ayverdi, IV, 260).

Çocevî (?) -Çarşamba-i Atik Tekkesi. Selânik'te (Ayverdi, IV, 265).

Şeyh Ezherî Ahmed Efendi Şâbâniyye Zaviyesi. Selânik Saray-ı Atik Mahallesi (Ayverdi, IV, 266).

Halvetiyye Tekkesi. Serfiçe'de (Ayverdi, IV, 286).

Halvetiyye Tekkesi. Guston'da (Ayverdi, IV, 247).

Halvetiyye Tekkesi. Gümölcine'nin Ârifan Mahallesi'nde (Ayverdi, IV, 222).

Hacı Ömer Ağa Halvetî Zaviyesi. Gümölcine' de (Ayverdi, IV, 222).

Şeyh Ali Efendi Halveti Tekkesi. Gördü'ste (Ayverdi, IV, 248).

Gülşeniyye Dergâhı. Gördü'ste (Ayverdi, IV, 248).

Zeynelâbidin Efendi Halvetî Zaviyesi. Serez'de (Ayverdi, IV, 283).

Zeynî Kadı (Bedreddinzâde) Halvetî Zaviyesi. Serez'de (Ayverdi, IV, 283).

Sûfî Ali Bey Halvetî Zaviyesi. Serez'de (Ayverdi, IV, 283).

- Şeyh İsmailü's-Sinânî Tekkesi. Serez'de (Ayverdi, IV, 283).
- Şeyh Mustafa Efendi Zaviyesi. Atina'da (Ayverdi, IV, 185).
- Ayşe Hatun Tekkesi. Dimetoka'da (Ayverdi, IV, 195).
- Sofu Şahin Tekkesi. Dimetoka'da (Kiel, M., "Dimetoka", *DİA*, IX, 308).
- Muslihuddin Tekkesi. Dimetoka'da (Kiel, M., "Dimetoka", *DİA*, IX, 308).
- Karabaş Tekkesi. İnebahtı'da (Ayverdi, IV, 248).
- Tepedenli Ali Paşa Halveti Tekkesi. Yanya'da (Ayverdi, IV, 296).
- Sünbülü Tekkesi. Yanya' da (Ayverdi, IV, 296).
- Hüseyin Efendi Halvetî Zaviyesi. Tirepoliçe'de (Ayverdi, IV, 253).
- Şeyh Ahmed Efendi Halvetî Tekkesi. Tirepoliçe'de (Ayverdi, IV, 253).
- Ataullah Efendi Halvetî Zaviyesi. Yenice-i Vardar'da (Ayverdi, IV, 305).
- Şeyh Hacı İbrahim Halvetî Tekkesi. Drama'nın Pradişte köyünde (Ayverdi, IV, 204).
- Ali Çavuş Halvetî Zâviyesi. Tırhala'da. (Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, 206, 208).
- Halvetî Tekkesi. Tırhala'da (Reşat Öngören, "Nureddinzâde", *DİA* [Zeyl]).
- Gâzî Ömer Bey Câmii Zâviyesi. Tırhala'da. Şeyh Nureddinzâde'nin halifesinin halifesi Şeyh Sinan Efendi postnişin idi (Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, 208; Reşat Öngören, "Nureddinzâde", *DİA* [Zeyl]).
- Halvetî-Gülşenî Zâviyesi. Tırhala'da. (M. Kiel, "Tırhala", *DİA*, XLI, 116).
- Recep Ağa Tekkesi. Girit'in Kandiye şehrinde (Ayverdi, IV, 215).
- Esedüddin Savmaası. Girit'in Kandiye şehrinde (Ayverdi, IV, 215).
- Şeyh İbrahim Gülşenî Tekkesi. Girit'in Kandiye şehrinde (Ayverdi, IV, 215).
- Hacı Mehmet Efendi Tekkesi. Demirhisar'da (Ayverdi, IV, 189).
- Halvetiyye Tekkesi. Florina'da (Kiel, M., "Florina", *DİA*, XIII, 164).
- Eğriboz'da Halvetiyye dervişleri bulunmaktaydı (Kiel, M., "Eğriboz", *DİA*, X, 492).

Bektaşiyye Tarikatı:

- Kızıl Deli Sultan Tekkesi. Dimetoka'da (Kiel, M., "Dimetoka", *DİA*, IX, 308).
- Abdal Cüneyd Zaviyesi. Dimetoka'da. (Ayverdi, IV, 195).

- Bektaşiyye Tekkesi. Eğriboz'da (Ayverdi, IV, 181).
- Bektaşiyye Tekkesi. Demirhisar'da (Ayverdi, IV, 189).
- Bektaşiyye Tekkesi. Atina'da (Kiel, M., "Atina", *DİA*, IV, 76).
- Hanya Bektaşî Dergâhı. Girit'in Hanya şehrinde (Ayverdi, IV, 211).
- Horasânizade Mevlana Derviş Ali Bektaşî Dergâhı. Girit'in Hanya şehrinde (Ayverdi, IV, 211-12).
- Voni Köyü Dergâhı. Girit'in Pedyâ kasabasının Voni köyünde (Ayverdi, IV, 217).
- Abdurrahman Paşa Sarayı Tekkesi. Girit'in Kandiye şehrinde (Ayverdi, IV, 215).
- Bektaşî Ali Dede Tekkesi. Girit'in Kandiye şehrinde (Ayverdi, IV, 215).
- Çavuşbaşı Köse İbrahim Ağa Tekkesi. Girit'in Kandiye şehrinde (Ayverdi, IV, 215).
- İbrahim Baba Dergâhı. Girit'in Kandiye şehrinde (Ayverdi, IV, 215).
- Mağaralı Köy Bektaşî Dergâhı. Girit'in Kandiye şehrinde (Ayverdi, IV, 218).
- Salih Dede Bektaşî Dergâhı. Girit'in Resmo şehrinde (Ayverdi, IV, 215).
- Bektaşiyye Tekkesi. İskeçe'de (Ayverdi, IV, 227).
- Abdullah Paşa Bektaşî Tekkesi. Katrin'de (Ayverdi, IV, 235).
- Memî Baba Bektaşî Tekkesi. Kesriye'nin Eğribucak köyü (*Seyahatname*, V, 579; Ayverdi, IV, 240)
- Serez'de bulunan Şeyh Bedreddin (Simavnalı) Mezarlık Tekkesi ile Bedreddin Simavi Tekkesi'nin (Ayverdi, IV, 282-283), Mora Balyabadra'da bulunan Sarı Sal-tuk Zaviyesi'nin (Ayverdi, IV, 246) ve Yenice-i Karasu'da Kaygusuz Sultan'a ait Kırklar Tekkesi'nin de (M. Kiel, "Yenice-i Karasu", *DİA*, XLIII, 445) Bektaşîler'in tasarrufunda olması muhtemeldir.

Kadiriyye Tarîkatı:

- Ayşe Hatun Kadirî Tekkesi. Selânik'te (Ayverdi, IV, 260).
- Çavuşzade Zevcesi Hatun Kadiri Tekkesi. Selânik'te (Ayverdi, IV, 265)
- Kadiriyye Tekkesi. Selânik'in Buğdan nahiyesinde (Ayverdi, IV, 273).
- Çavuşzade Ahmed Ağa Kadirî Tekkesi. Selânik'te (Ayverdi, IV, 265).
- Mahmud Ağa Kadirî Zaviyesi. Selânik'te (Ayverdi, IV, 266).
- Hazînedar Mehmet Çelebi Kadiri Tekkesi. Serez' de (Ayverdi, IV, 283).
- Şeyh Mustafa Efendi Kadiri Tekkesi. Yenice-i Vardar'da (Ayverdi, IV, 306).

Kadiriyye Tekkesi. Vodine'de (Ayverdi, IV, 291).

Kadiriyye Tekkesi. Tırhala'da. (M. Kiel, "Tırhala", *DİA*, XLI, 116).

Kadiriyye Tekkesi. Girit'in Kandiyе şehrinde. (Reşat Öngören, "Rûmiyye", *DİA*, XXXV, 242).

Kadiriyye Tekkesi. Girit'in Resmo şehrinde. Şeyh İsmail Rûmî tarafından kurdurulmuştur (Mehmet Rifat el-Kâdirî, *Nefhatü'r-riyâzi'l-âliye fî beyâni tarikati'l-Kâdiriyye*, Millet Ktp., Ali Emîri, Şer'iyye, nr. 1127, vr. 296a-b; Seyyid Sırrı Ali, *Tuhfe-i Rûmî: Kâdirîler Âsitânesi'nin Manzum Tarihçesi* [nşr. Mustafa S. Kaçalın], İstanbul 1992, s. 52).

Mevleviyye Tarîkatı:

Mevleviyye Tekkesi. Atina'da (Kiel, M., "Atina", *DİA*, IV, 78).

Mevlevîhane. Vodine'de (Ayverdi, IV, 291).

Ekmekcizade Ahmed Paşa Mevlevîhanesi. Selânik'te (Ayverdi, IV, 265).

Mevlevîhâne. Serez'de (Ayverdi, IV, 283).

Şeyh Nazif Efendi Mevlevîhânesi. Yenişehir'de (Ayverdi, IV, 312).

Hanya Mevlevîhanesi. Girit'in Hanya şehrinde (Kara, İsmail, "Hanya Mevlevîhânesi", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, I [1997], s. 115).

Mevlevîhâne. Midilli adasında (Kara, İsmail, *a.g.m.*, s. 116).

Mevlevîhâne. Sakız adasında (Kara, İsmail, *a.g.m.*, s. 116).

Nakşibendiyye Tarîkatı:

Nakşibendiyye Tekkesi. Florina'da (Kiel, M., "Filorina", *DİA*, XIII, 165).

Nakşibendiyye Tekkesi. Serez'de (Ayverdi, IV, 283).

Şeyh Abdullah-ı İlâhi Nakşibendi Tekkesi. Yenice-i Vardar'da (Ayverdi, IV, 306).

Nakşibendiyye Tekkesi. Karaferye'nin Agostos köyünde (M. Kiel, "Yenice-i Vardar", *DİA*, XLIII, 446).

Nakşibendî-Halidî Tekkesi. Dimetoka'nın Pazarbeyi Mahallesi'nde (Ayverdi, IV, 196).

Nakşibendiyye Tekkesi. Tırhala'da. (M. Kiel, "Tırhala", *DİA*, XLI, 116).

Rifâiyye Tarîkatı:

ÇadırTekke. Eğriboz'da (Ayverdi, IV, 181).

Pust Puş Baba Rifâi Tekkesi. Gümülcine'de (Ayverdi, IV, 222).

Seyyid Şeyh Hacı İbrahim Efendi Rifâî Tekkesi. Selânik'te (Ayverdi, IV, 260).

Şeyh Ali Baba Rifâî Tekkesi. Yanya'nın Kanlıçeşme Mahallesi'nde (Ayverdi, IV, 296).

Bingâzi'den Girit'in Hanya şehrine Rifâîler göçmüştür (Hasluck, *Christianity and Islam*, II, 535).

Bayrâmiyye Tarîkatı:

Şeyh Vahdî Tekkesi. Girit'in Kandiye şehrinde (Ayverdi, IV, 215).

Calvetî Ali Efendi Tekkesi. Girit'in Kandiye şehrinde (Ayverdi, IV, 215).

Melamiyye Tekkesi. Avrathisar'a bağlı İsnefçe köyünde. XIX. yüzyıl ("Melamiyye", *DİA*, XXIX, s. 34).

Melamiyye Tekkesi. Doyran'da. XIX. yüzyıl ("Melamiyye", *DİA*, XXIX, s. 34).

Sa'diyye Tarîkatı:

Sa'diyye Tekkesi. Yenişehir'de (Ayverdi, IV, 312).

Sa'diyye Tekkesi. Tırhala'da (M. Kiel, "Tırhala", *DİA*, XLI, 116).

Sühreverdiyye-Zeyniyye Tarikatı:

Zeyniyye Tekkesi. Ferecik'te Şeyh Sinan Ferevî (ö. 1485) tarafından kuruldu. (Reşat Öngören, *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeynîler*, İstanbul 2003, s. 85-89).

Tablo 3:

Arnavutluk'ta Tekke Kurulan Yerler

Avlonya'da (Vlore) 4, köyünde 1 adet.

Barmaş'ta 1 adet.

Berat'ta 10 adet.

Biliştî'nin köyünde 1 adet.

Delvine'de 3 adet.

Devoll'da 1 adet.

Draç'da (Dures) 1, köylerinde 50 adet.

Ergiri'de (Gjirokaster) 9, köylerinde 4 adet.

- Fraşeri'de 3, köylerinde 2 adet.
Görice'de (Korça) 1, köylerinde 6 adet.
İlbasan'da (Elbasan) 12, köylerinde 3 adet.
İstaria'da 1 adet.
İşkodra'da 4 adet.
Kavaja'de 42 adet.
Kolonya'nın Kesandre köyünde 1 adet.
Klissura'da 7 adet.
Kreşova'da 1 adet.
Kruya'da (Akçahisar) 47 adet.
Kukes'de 2, köyünde 1 adet.
Leskovik'te 3 adet.
Luma'da 1 adet.
Malakstra'da 8 adet.
Ma'ta 1 adet.
Metan'da 1 adet.
Pegin'de (Peçin) 3 adet.
Permet'te (Premedi) 2, köyünde 2 adet.
Peşkopeya'da (Aşağı Debre) 2, köylerinde 7 adet.
Petrela'da 2 adet.
Pogradec'de 1, Şengyergyi köyünde 1 adet.
Saranda'da 1 adet.
Starova'da 3 adet.
Şemberdheny'de 1 adet.
Tepedelen'de (Tepelena) 8, köylerinde 13 adet.
Tiran'da 47 adet.
Tropoya'da 2, köylerinde en az 6 adet.

Bk. Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri (IV) Bulgaristan Yunanistan Arnavutluk*, İstanbul 1982, s. 420; Elsie, Robert, "İslam and The Dervish Sects of Albania: An Introduction to Their History, Development and Current Situation", *The Islamic Quarterly*, XLII (1998), sy. 4, s. 269-279; M. Kiel, "Tiran", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2012, XLI, 194.

Arnavutluk'ta Tarîkatı Belli Olan Tekkeler

Halvetiyye Tarîkatı:

Yâkub Efendi Halvetî Tekkesi. Avlonya'da (Vlore) 3 adet.

Halvetî-Hayatî Tekkesi. Tiran'da.

Şeyh Süleyman Halvetî-Karabaşi Tekkesi. Tiran'da.

Halvetî-Akbaşi Âsitanesi. Tiran'ın Çay köyünde.

Tekke Camii (Halvetî Tekkesi). Ergiri'de (Gjirokaster).

Halvetî-Hayatî Tekkesi. Ergiri'de (Gjirokaster).

Âlî Cennet Gülşenî Zâviyesi. Ergiri'nin (Gjirokaster) Lehve köyünde.

Halvetiyye Tekkesi. Delvine'de.

Halvetiyye Tekkesi. Kukes'de 2 adet.

Halvetiyye Tekkesi. Kukes'in Nanga köyünde.

Halvetiyye Tekkesi. Mat'ta.

Halvetiyye Tekkesi. Peşkopeya'da.

Halvetiyye Tekkesi. İşkodra'da 2 adet.

Halvetiyye Tekkesi. İlbasan'da (Elbasan) 2 adet.

Sinan Paşa Halvetî Tekkesi. İlbasan'da (Elbasan).

Şeyh Mehmet Efendi Halvetî Zâviyesi. İlbasan'ın (Elbasan) Pervizağa Mahallesi'nde.

Bursevî Mehmet Efendi Halvetî Zâviyesi. İlbasan'da (Elbasan).

Halvetiyye Tekkesi. Devoll'da.

Halvetiyye Tekkesi. Luma'da.

Halvetî-Hayatî Tekkesi. Pogradec'in Şengyergyi köyünde.

Halvetî-Hayatî Tekkesi. Görice'de (Korça).

Halvetî-Hayatî Tekkesi. Görice'nin (Korça) Bilişti köyünde.

Halvetî-Hayatî Tekkesi. Görice'nin (Korça) Progridi köyünde.

Halvetî-Hayatî Tekkesi. Leskovik'te.

Halvetî-Hayatî Tekkesi. Permet'te (Premedi).

Halvetî-Hayatî Tekkesi. Tepedelen'de (Tepelena).

Halvetiyye Tekkeleri. Tepedelen'de (Tepelena) 4 adet.

Halvetiyye Tekkesi. Tepedelen'in (Tepelena) Mescid-i Guran köyünde.
Halvetiyye Tekkesi. Tepedelen'in (Tepelena) Râmiz köyünde.
Halvetiyye Tekkesi. Tepedelen'in (Tepelena) Viragos köyünde.
Abdülfettah Efendi Zaviyesi. Tepedelen'in (Tepelena) Luzati köyünde.
Halvetî-Hayatî Tekkesi. Tepedelen'in (Tepelena) Tosk Martaloz köyünde.
Halvetî-Hayatî Tekkesi. Tepedelen'in (Tepelena) Marica köyünde.
Halvetî-Hayatî Tekkesi. Tepedelen'in (Tepelena) Krates köyünde.
Halvetiyye Tekkesi. Saranda'da.
Şeyh Süleyman Halvetî Tekkesi. Kruya'da (Akçahisar).
Şeyh Hasan Tekkesi. Berat'ta.
Sinâniyye-i Halvetiyye Tekkesi. Berat'ta.
Şeyh Aziz Halvetî Tekkesi. Berat'ta.
Şeyh Musa Efendi Halvetî Zâviyesi. Berat'ın Kara Kasım Mahallesi'nde.

Bektâşiyye Tarîkatı:

Gâzî Sinan Paşa Bektâşi Tekkesi. Avlonya'da (Vlore).
Horasanî Seyyid İbrahim Dede Bektâşi Zâviyesi. Ergiri'de (Gjirokaster).
Hacı Süleyman Baba Tekkesi. Ergiri'de (Gjirokaster).
Zeynelabidin Baba Tekkesi. Ergiri'de (Gjirokaster).
Âsım Baba Bektaşî Tekkesi. Ergiri'de (Gjirokaster).
Haydariye Tekkesi. Ergiri'de (Gjirokaster).
Baba Musa Bektaşî Tekkesi. Ergiri'nin (Gjirokaster) Maricaj köyünde.
Fuje-Kruje Tekkesi. Kruya'da (Akçahisar).
Sarı Saltuk Tekkesi. Kruya'da (Akçahisar).
Mustafa Dollma Tekkesi. Kruya'da (Akçahisar).
Hacı Yahya Baba Tekkesi. Kruya'da (Akçahisar).
Murtaza Baba Tekkesi. Kruya'da (Akçahisar).
Hamza Baba Tekkesi. Kruya'da (Akçahisar).
Bektaşî Tekkesi. Fushekruya'da (Akçahisar ovası).
Melçan Bektaşî Tekkesi (Büyük Tekke). Görice'nin (Korça) Melçan köyünde.

- Bekir Efendi/Kiatrom Tekkesi. Görice'nin (Korça) Kiatrom köyünde.
- Turan Tekkesi. Görice'nin (Korça) Kiatrom köyünde.
- Rasim Baba Tekkesi. Görice'nin (Korça) Kuç köyünde.
- Bektaşî Tekkesi. İlbasan'da (Elbasan).
- Cefâî Baba Tekkesi. İlbasan'da (Elbasan).
- Balım Sultan Tekkesi. İlbasan (Elbasan)-Mertaneş'in dağlık bölgesinde.
- Martaneş Bektaşî Tekkesi. İlbasan (Elbasan)-Martaneş'de.
- Baba Aliço Tekkesi. Berat'ta.
- İsmail Baba Tekkesi. Berat'ın Glava bölgesinde.
- Bektaşî Tekkesi. Berat'ın Priştâ köyünde.
- Sianolas Tekkesi. Barmaş'ta.
- Bektaşî Tekkesi. İstaria'nın Baruçi Mahallesi'nde.
- Bektaşî Tekkesi. Kreşova'da
- Hacı Baba Horasanî Tekkesi. Kolonya'nın Kesandre köyünde.
- Şemberdheny Bektaşî Tekkesi. Şemberdheny'de.
- Bektaşî Tekkesi. İşkodra yolu üzerinde Giormi'de.
- Nasibî Tâhir Baba/Fraşeri Tekkesi. Fraşeri'de.
- Baçka Tekkesi. Fraşeri'de.
- Dervişey Tekkesi. Fraşeri'de.
- Bektaşî Tekkesi. Fraşeri yöresinde Tomor dağı yamaçlarında.
- Şimirden Tekkesi. Fraşeri yöresinde Tomoritza'da.
- Bektaşî Tekkesi. Permet'de (Premedi).
- Duşk Tekkesi. Permet'in (Premedi) Grobova köyünde.
- Bektaşî Tekkesi. Permet'in (Premedi) Kışok köyünde.
- Kâsım Baba Tekkesi. Bilişti'nin Kuç köyünde.
- Baba Abidin Bektaşî Tekkesi. Leskovik'te.
- Bektaşî Tekkesi. Tepedelen'in (Tepelena) Koştan köyünde 2 adet.
- Turan Bektaşî Tekkesi. Tepedelen'in (Tepelena) Turan köyünde.
- Bektaşî Tekkesi. Tepedelen'in (Tepelena) Velikiot köyünde.
- Bektaşî Tekkesi. Tepedelen'in (Tepelena) Memaliya köyünde.

Bektaşî Tekkesi. Tepedelen'in (Tepelena) Mariçan köyünde.
Bektaşî Tekkesi. Metan'da.
Bektaşî Tekkesi. Tiran'da.
Koşdan Tekkesi. Malakastra'da Voyussa ırmağı yakasında.
Bektaşî Tekkesi. Malakastra-Kuta'da Voyussa ırmağı yakasında.
Drizar Tekkesi. Malakastra'da Voyussa ırmağı yakasında.
Kremenar Tekkesi. Malakastra'da Voyussa ırmağı yakasında.
Kapanî Tekkesi. Malakastra'da Voyussa ırmağı yakasında.
Osman Zeza Tekkesi. Malakastra'da Voyussa ırmağı yakasında.
Greşitza Tekkesi. Malakastra'da Voyussa ırmağı yakasında.
Lapolets Tekkesi. Malakastra'da Voyussa ırmağı yakasında.
Suka Tekkesi. Klissura'da.
Prista Tekkesi. Klissura'da.
Glava Tekkesi. Klissura-Glava'da.
Rabia Tekkesi. Klissura'da.
Komari Tekkesi. Klissura-Komari'de.
Gumani Tekkesi. Klissura-Gumani'de.
Trepel Tekkesi. Klissura'da.

Sa'diyye Tarîkatı:

Şeyh Yakub Efendi Sa'dî Tekkesi. İlbasan'da (Elbasan).
İbrahim Paşa Sa'dî Tekkesi. Tepedelen'de (Tepelena).
Tepedelenli Ali Paşa Sa'dî Tekkesi. Tepedelen'de (Tepelena).
Sa'diyye Zâviyesi. Tepedelen'de (Tepelena).
Sa'diyye Tekkesi. Leskovik'te.
Sa'diyye Tekkesi. Ergiri'de (Gjirokaster).
Sa'diyye Tekkesi. Tropoya'da.
Sa'diyye Zâviyesi. Tropoya'nın Bucay köyünde.
Sa'diyye Zâviyesi. Tropoya'nın Koldede köyünde.
Sa'diyye Zâviyesi. Tropoya'nın Helşan köyünde.

Sa'diyye Zâviyesi. Tropoya'nın Kışany köyünde.

Sa'diyye Tekkesi. Tiran'ın Peze köyünde.

Rifâiyye Tarîkatı:

Rifâiyye Tekkesi. Berat'ta.

Rifâiyye Tekkesi. Pegin'de (Peçin).

Rifâiyye Tekkesi. Tiran'da.

Rifâiyye Tekkesi. İşkodra'nın Zdraley Mahallesi'nde.

Rifâiyye Tekkesi. Ergiri'de (Gjirokaster).

Rifâiyye Tekkesi. İlbasan'da (Elbasan).

Rifâiyye Tekkesi. Petrela'da.

Rifâiyye Tekkesi. Tropoya'da.

Rifâiyye Tekkeleri. Tropoya'nın birkaç köyünde.

Kadiriyye Tarîkatı:

Tabaklar Tekkesi. İlbasan'da.

Kadiriyye Dergâhı. Pegin'de (Peçin).

Kadiriyye Tekkesi. Tiran'da.

Kadiriyye Tekkesi. Peşkopeya'da (Aşağı Debre).

Kadiriyye Tekkesi. Peşkopeya'da (Aşağı Debre) 1 adet, köylerinde 7 adet.

Şeyh Mehmet Efendi Tekkesi. Berat'ta.

Mevleviyye Tarîkatı.

Mevlevî Zaviyesi. İlbasan'da (Elbasan).

Mevlevî Zaviyesi. Petrela'da

Bayrâmî-Celvetî Tarîkatı:

Celvetî Tekkesi. İlbasan'da

Celvetî Tekkesi. Berat'ta.

Nakşibendiyye Tarîkatı:

Nakşibendiyye (?) Tekkesi. İlbasan'da

Bk. Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimarî Eserleri (IV) Bulgaristan Yunanistan Arnavudluk*, İstanbul 1982, s. 388, 390, 392, 395-396, 399-400,

404; Elsie, Robert, "Islam and The Dervish Sects of Albania: An Introduction to Their History, Development and Current Situation", *The Islamic Quarterly*, XLII (1998), sy. 4, s. 276-279; İzeti, Metin, *Balkanlarda Tasavvuf*, İstanbul 2004; Külçe, Süleyman, *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, İzmir 1944, s. 175-176 (Özellikle Bektâşî tekkeleri için).

Tablo 4:

Yugoslavya'da Tekke Kurulan Yerler:

- Akhisar'da 3 adet.
- Alacahisar'da 2 adet.
- Ayrıçan'da 1 adet.
- Banaluka'da 1 adet.
- Banya'da 2 adet.
- Baniça'da 1 adet.
- Bar'da 1 adet.
- Belgrat'da 17 adet.
- Bilagay'da 1 adet.
- Bujanovça'da 1 adet.
- Cernikte 1 adet.
- Çaçka' da 3 adet.
- Çayniçse'de 5 adet.
- Çelebi Pazarı'nda 1 adet.
- Çereniçse'de 1 adet.
- Debre'de 5, köyünde 1 adet.
- Eğridere'de 1 adet.
- Foça'da 8 adet.
- Foyniça'da 2 adet.
- Firuška'da 2 adet.
- Gabalâ'da 1 adet.
- Gilan'da 2 adet.
- Girgovçse'de 1 adet.
- Gostivar'da 1 adet.

- Hilivne'de 6 adet.
İlok'ta 1 adet.
İpek'te 5 adet.
İrik'te 2 adet.
İştîp'te 10 adet.
İzvornik'te (Zvornik) 8 adet.
Kalkandelen'de 6 adet.
Karlofça'da 1 adet.
Kavadarcı'da 2 adet.
Kıçevo'da 2 adet.
Kiviz'de 2 adet.
Koniçe'de 3, köyünde 1 adet.
Köprü'de 1 adet.
Kumanova'nın Sopot köyünde 1 adet.
Leskofça' da 3, köyünde 1 adet.
Lubin-Lubinye'de 2 adet.
Manastır'da 8 adet.
Mitroviça'da 1 adet.
Mostar'da 2 adet.
Nemse'de 3 adet.
Nevesin'de 3 adet.
Niş'te 7 adet.
Noveteyn'de 1 adet.
Oğlavak'ta 1 adet.
Ohri'de 3 adet.
Orahovaç'da 2 adet.
Osek'te 4 adet.
Pakriçsa' da 2 adet.
Pirepol'da 5 adet.
Priştine'de 1 adet.
Prizren'de 14 adet.

- Pirlepe'de 3 adet.
Pozeğacık'ta 4 adet.
Raça'da 2 adet.
Rahovça'da 1 adet.
Resne'de 1 adet.
Ruds'ta 2 adet.
Saraybosna'da 47 adet.
Semendire' de 3 adet.
Srebrenica'da 1 adet.
Taşlıca' da 2 adet.
Tikveş'te 1 adet.
Titel'de 2 adet.
Travnik'te 1 adet.
Ustikolina'da 1 adet.
Usturga'da 1 adet.
Usturumca'da 2, köyünde 1 adet.
Uziçe'de 9 adet.
Üsküp'te 21 adet.
Vakf-ı Kebir'de 1 adet.
Valpovo'da 1 adet.
Valva'da 3 adet.
Varadin'de 1 adet.
Varsal Vakıf'ta 1 adet.
Verse'de 1 adet.
Visoka'da 1 adet.
Vranye'de 1 adet.
Vulçutrin'de 1 adet.
Vulko-Vulkovar'da 1 adet.
Vuştria'da 2 adet.
Yakova'da 7 adet.
Yayçe'de 1 adet.

Yeni Kasaba'da 1 adet.

Yeni Pazar'da 4 adet.

Zemun'da 1 adet.

Bk. Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri (III) Yugoslavya*, İstanbul 1981, s. 338-347; Machiel Kiel, "Koniçe", *DİA*, XXVI, 173; "Melamiyye", *DİA*, XXIX, s. 34; Metin İzeti, *Balkanlarda Tasavvuf*, İstanbul 2004.

Yugoslavya'da Tarikatı Belli Olan Tekkeler:

Halvetiyye Tarikatı:

Halvetiyye Tekkesi. Yeni Pazar'da (Ayverdi, III, 320).

Halvetiyye Tekkesi/Açık Baş Tekyesi. Bilagay'da (*Seyahatnâme*, VI, 475; Ayverdi, II, 63).

Yarar Baba Halvetî Zaviyesi. Kalkandelen'de (Ayverdi, III, 80).

Çullu Mehmet Efendi Zaviyesi. Kalkandelen'de (Ayverdi, III, 78).

Halvetî Tekkesi. İştîp'te (Ayverdi, III, 66).

Firuzların Tekkesi. İştîp'te (Ayverdi, III, 66).

Sofyalı Bâlî Efendi Tekkesi. İştîp'te (Ayverdi, III, 66).

Şeyh Hasan Kâfî Tekkesi. Akhisar'da (Ayverdi, II, 6).

Gazi Hüsrev Bey Hankâhı. Saraybosna'da (Ayverdi, II, 350).

Şeyh İbrahim Bistrigî Tekkesi. Saraybosna'da (İzeti, s. 163-165).

Şeyh Hasan Kâimî Tekkesi. Saraybosna'da (Jasna Şamiç, "Kâimî", *DİA*, XXIV, 215)

Halvetiyye Hankâhı. Koniçe'de. (M. Kiel, "Koniçe", *DİA*, XXVI, 173).

Halvetiyye Dergâhı. Koniçe'nin Korsaçko köyünde (Ayverdi, III, 36).

Halvetî/Kadirî Tekkesi. İpek'te (Ayverdi, III, 46).

Çullu Baba Tekkesi. Kiçevo'da (Ayverdi, III, 84).

Hayati Baba Tekkesi. Kiçevo'da (Ayverdi, III, 84).

Halvetiyye Tekkesi. Leskofça'da (Ayverdi, III, 94).

Halvetiyye Dergâhı. Leskofça'nın Korsaçko köyünde (Ayverdi, III, 95).

Şeyh Seyyid Mustafa Halvetî Tekkesi. Nişte (Ayverdi, III, 132).

Zeynelâbidin Paşa Tekkesi. Ohri'de (Ayverdi, III, 142-143).

Halvetiyye Tekkesi. Pirepol'de (2) adet (Ayverdi, III, 149).

Halvetiyye Tekkesi. Prizren'de (Ayverdi, III, 211).

Halvetiyye Tekkesi. Sinaniyye kolu. Prizren'de (2) adet. (M. Kiel, "Prizren", *DIA*, XXXIV, 350).

Halvetiyye Tekkesi. Usturga'da (Ayverdi, III, 241).

Hasan Efendi Tekkesi. Uziçe'de (Ayverdi, III, 245).

Ayşe Kadın Halvetiyye Zaviyesi. Üsküp'te (Ayverdi, III, 247).

Kulak Şeyh Mehined Efendi Zaviyesi. Üsküp'te (Ayverdi, III, 291).

Şeyh Salih b. Hüseyin Efendi Zaviyesi. Üsküp'te (Ayverdi, III, 293).

Şeyh Veliyyüddin Efendi Zaviyesi. Üsküp'te (Ayverdi, III, 294).

Kadiriyye Tarikatı:

Kurila Kadirî Tekkesi. Prizren'de (Ayverdi, III, 211).

Gözcü Mehmet Efendi Tekkesi. Prizren'de. XIX. yüzyılın sonlarında (İzeti, s. 202-203).

Kadiriyye Tekkesi. Debre'de (Ayverdi, III, 30).

Mahmud Paşa Kadirî Tekkesi. Debre'nin bir köyünde (Ayverdi, III, 32).

Hacı Şeyh İslam Tekkesi. Yakova'da. XIX. yüzyılda kuruldu. (İzeti, s. 203).

Şeyh Aziz Tekkesi. Yakova'da. XIX. yüzyılda kuruldu. (İzeti, s. 203).

Hacı Şeyh Şaban Zırza Tekkesi. Yakova'da. XIX. yüzyılda kuruldu. (İzeti, s. 203).

Kadiriyye Tekkesi. Pirepol'de (Ayverdi, III, 149).

Kadiriyye Tekkesi. Priştine'de (Ayverdi, III, 177).

Şeyh Seyyid Çolak Efendi Zaviyesi. Üsküp'te (Ayverdi, III, 294).

Kara Mustafa Tekkesi (Dükkancık Tekkesi). Üsküp'te. (İzeti, s. 206).

Hacı Kâzım Emin Tekkesi (El Aldı Tekkesi). Üsküp'te. (İzeti, s. 206).

Kadirî Tekkesi. İzvornik'te (Zvornik). (İzeti, s. 198).

Kadirî Tekkesi. Yayçe'de. (İzeti, s. 199).

Derviş Mehmet Horasanî Tekkesi. Belgrat'ta (İzeti, s. 201).

Şeyh Haşim Efendi Tekkesi. Belgrat'ta (İzeti, s. 201).

Kadirî Tekkesi. Niş'te. (İzeti, s. 201).

Kadirî Tekkesi. Leskofça'da. (İzeti, s. 201).

Kadirî Tekkesi. Vranje'de. (İzeti, s. 201).

Kadirî Tekkesi. Bujanovça'da. (İzeti, s. 201).

Kadirî Tekkesi. Rahovça'da. (İzeti, s. 203).

Kadirî Tekkesi. Mitroviça'da. (İzeti, s. 204).

Kadirî Tekkesi. İpek'te. (İzeti, s. 204).

Kadirî Tekkesi. Vuştria'da (2 adet) (İzeti, s. 205).

Kadirî Tekkesi. Lubin'de (İzeti, s. 204).

Kadirî Tekkesi. Kumanova'nın Sopot köyünde 1 adet. (İzeti, s. 206).

Kadiriyye Tekkesi. İştîp'te. Şeyh İsmail Rûmî tarafından kurdurulmuştur (Seyyid Sırrı Ali, *Tuhfe-i Rûmî: Kâdirîler Âsitânesi'nin Manzum Tarihçesi* [nşr. Mustafa S. Kaçalın], İstanbul 1992, s. 52).

Hacı Sinan Tekkesi / Silahtar Mustafa Paşa Tekkesi. Saraybosna'da. (Ayverdi, II/3, 387). Bu tekke *Seyahatnâme*'de kaydedilen Abdülkadir Geylanî Tekkesi (V, 432) adıyla kaydedilen dergâh olmalıdır.

Nakşibendiyye Tarîkatı:

Gâziler Tekkesi. Saraybosna'da (İzeti, s. 141; Şükritaş, s. 238).

Misafir Şeyh/Gazi İskender Bey Nakşibendi Tekkesi. Saraybosna'da (Ayverdi, II, 386).

Yediler Tekkesi. Saraybosna'da (Ayverdi, II/3, s. 392; İzeti, s. 144-145).

Nakşibendiyye Tekkesi. Saraybosna'nın Oğlavak köyünde (Ayverdi, II, 270, 391).

Mlin (Değirmen) Tekkesi. (İzeti, s. 145).

Nakşibendiyye Tekkesi. Prizren'de (Elsie, s. 279; M.Kiel, "Prizren", *DİA*, XXXIV, 350).

Şeyh Yahya Nakşibendî Tekkesi. Eğridere Bayram Paşa Hisarı içinde (Ayverdi, III, 34).

İsmail Efendi Nakşibendî Tekkesi. Koniçe'de (Ayverdi, III, 36).

Nakşibendiyye Dergâhı. Yeni Pazar'da (Ayverdi, III, 320).

Veliyyüddin b. Ahmed Tekkesi. İştîp'te (Ayverdi, III, 66).

Şeyh Lütfullah Efendi Zaviyesi. Üsküp'te (*Seyahatnâme*, V, 5.60; Ayverdi, III, 293).

Nakşibendiyye Tekkesi. Foça'da (Moacanın, Nenad, "Foça", *DİA*, XIII, 167).

Bektaşîyye Tarîkatı:

Mir'at Baba Zaviyesi. Çayniçe'de (Ayverdi, II, 102).

Bektaşîyye Tekkesi. Kaçanik'te (Ayverdi, III, 75).

Bektaşîyye Tekkesi. Kosova'nın Ayruçan kasabasında (Ayverdi, III, 6).

Harabâtî Baba/Sersem Ali Baba Bektaşî Tekkesi. Kalkandelen'de (Ayverdi, III, 78-79).

Sadreddin Baba Bektaşî Zaviyesi. Kalkandelen'de (Ayverdi, III, 80).

Karaca Ahmed Sultan Bektaşî Zaviyesi. Üsküp'ün Tekke köyünde (Ayverdi, III, 308).

Bektaşîyye Tekkesi. Pirepol'da (Ayverdi, III, 149).

Arabî Ahmed Baba Bektaşî Tekkesi ve Zaviyesi. Yeni Pazar'da (Ayverdi, III, 320).

Bektâşî Tekkesi. Niş'te (M. Kiel, "Niş", *DİA*, XXXIII, 148).

Bektâşî Tekkesi. Prizren'de (M. Kiel, "Prizren", *DİA*, XXXIV, 350).

Bektâşî Tekkesi. Saraybosna'da. XIX yüzyılda kuruldu. (İzeti, s. 238-239).

Rifâiyye Tarîkatı:

Rifaiyye Tekkesi. İpek'te (Ayverdi, III, 46).

Kara Ferhat Rifâî Tekkesi. Saraybosna'da (Ayverdi, II, 365, 391).

Şeyh Ömer Rifâî Tekkesi. Kavadarci'da (Ayverdi, III, 84).

Mehmet Nazmî Efendi Rifâî Tekkesi. Manastır'da (Ayverdi, III, 109).

Şeyh Mehmet b. İsmail Efendi Rifâî Tekkesi. Üsküp'ün Hatuncuklar Mahallesi'nde (Ayverdi, III, 292).

Rifâiyye Tekkesi. Prizren'de (Ayverdi, III, 211).

Rifâiyye Tekkesi (Hacı Musâ Tekkesi). Yakova'da (Ayverdi, III, 316; İzeti, s. 213).

Mevlevîyye Tarîkatı:

Mevlevîhâne. Üsküp'te (*Seyahatnâme*, V, 556; Ayverdi, III, 291).

Mevlevîhâne. İpek'te (Ayverdi, III, 46).

Hacı Mahmud Mevlevî Tekkesi. Saraybosna'da. (Ayverdi, II, 387).

İsa Bey Zaviyesi ve Mevlevî Tekkesi. Saraybosna'da (*Seyahatnâme*, V, 431; Ayverdi, II, 389).

Vecihî Paşa Mevlevî Tekkesi. Saraybosna'da (Ayverdi, II, 392).

Mevleviyye Tekkesi. Belgrat'ta (Muhammed Mufaku, *Tarih Belgrâdi'l-İslâmiyye*, Kuveyt 1987, s. 53).

Mevleviyye Tekkesi. Mostar'da (Nimetullah Hafız, "Yugoslavya'da Mevlevî Tekkeleri", *Mevlânâ ve Yaşama Sevinci* (haz. Feyzi Halıcı), Konya 1978, s. 176).

Sa'diyye Tarikatı:

Sa'diyye Tekkesi. Koniçe'nin Koncic köyünde (Ayverdi, III, 37).

Sa'diyye Tekkesi. Leskofça'da (Ayverdi, III, 94).

Sa'diyye Tekkesi. İpek'te (Elsie, s. 278).

Acîze Baba Tekkesi. Prizren'de (Ayverdi, III, 211).

Sa'diyye Tekkesi. Prizren'de (5) adet (Ayverdi, III, 317).

Sa'diyye Tekkesi. Yakova'da (Ayverdi, III, 211, 316).

Şeyh Emin Tekkesi/Tebdilî Tekkesi/Sa'diyye Tekkesi. Yakova'da (Ayverdi, III, 317).

Bayramiyye-Melâmiyye Tarikatı:

Hamza Dede Zaviyesi. İzvornik'in güneyindeki Yeni Kasaba'da (Ayverdi, II, 524).

Melamiyye Tekkesi. Prizren'de (Ayverdi, III, 211).

Melamiyye Tekkesi. Manastır'da. XIX. yüzyıl ("Melamiyye", *DİA*, XXIX, s. 34).

Melamiyye Tekkesi. Üsküp'te. XIX. yüzyıl ("Melamiyye", *DİA*, XXIX, s. 34).

Melamiyye Tekkesi. Tikveş'te. XIX. yüzyıl ("Melamiyye", *DİA*, XXIX, s. 34).

Melamiyye Tekkesi. İştîp'te. XIX. yüzyıl ("Melamiyye", *DİA*, XXIX, s. 34).

Melamiyye Tekkesi. Köprü'de. XIX. yüzyıl ("Melamiyye", *DİA*, XXIX, s. 34).

Kaynakça

- “Melâmiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 2004, C. 29.
- ALGAR, Hamid, “Bosna’da Nakşibendî Tarikatı Üzerine Notlar”, trc. Mehmed Değirmenci, *Diriliş*, C. 12, 1975.
- ALİ, Seyyid Sırrı, *Tuhfe-i Rûmî: Kâdiriler Âsitânesi’nin Manzum Tarihçesi* [nşr. Mustafa S. Kaçalın], İstanbul 1992.
- ARUÇI, Muhammed, “Saraybosna”, *DİA*, XXXVI.
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri: Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk (IV)*, nşr. Gürbüz Ertürk-Aydın Yüksel, İstanbul, İstanbul Fethi Derneği, 1982.
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri: Romanya-Macaristan (1)*, nşr. Gürbüz Ertürk-Aydın Yüksel, İstanbul, İstanbul Fethi Derneği, 1979.
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri: Yugoslavya (III)*.
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri: Yugoslavya (III)*, nşr. Gürbüz Ertürk-Aydın Yüksel, İstanbul, İstanbul Fethi Derneği, 1981.
- AZAMAT, Nihat, “Câhidî Ahmed Efendi”, *DİA*, VII.
- BARTL, Peter, *Milli Bağımsızlık Hareketi Esnâsında Arnavutluk Müslümanları 1878-1912*, trc. Ali Taner, İstanbul, Bedir Yayınevi, 1998.
- BARTL, Peter, *Millî Bağımsızlık Hareketi Esnâsında Arnavutluk Müslümanları 1878-1912* (trc. Ali Taner), İstanbul, 1998, s. 191; ayrıca bk. Rıza[j], Skender, “Delvine”, *DİA*, IX.
- BİLGE, Mustafa L., “Arnavutluk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1991, C. 3..
- BİRGE, John Kingsley, *The Bektashi Order of Dervishes*, London 1965.
- BOYKOV, Grigor, Machiel KİEL, “Tatarpazarcığı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2011, C. 40.
- BOZBORA, Nuray, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi*, İstanbul, 1997.
- ÇELEBİ, Evliya, *Seyahatnâme*, İstanbul, 1928, C. 8.
- ÇELEBİ, Evliya, *Seyahatnâme*, İstanbul, İkdâm Matbaası, 1314, C. 3.
- ÇELEBİ, Evliya, *Seyahatnâme*, İstanbul, İkdâm Matbaası, 1315, C. 5, s. 432; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri: Yugoslavya*, İstanbul 1981, II/3.
- ÇELEBİ, Evliya, *Seyahatnâme*, İstanbul, İkdâm Matbaası, 1315, C. 6.
- EL-KÂDİRÎ, Mehmed Rif’at, *Nefhatü’r-riyâzi’l-aliyye*, vr. 296a-b.

- ELSİE, Robert, "Islam and the Dervish Sects of Albania: An Introduction to Their History, Development and Current Situation", *The Islamic Quarterly*, Vol. 42, No 4, 1998.
- EYİCE, Semâvî, "Bulgaristan [Bulgaristan'da Türk Mimarisi]", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1992, C. 6.
- EYİCE, Semavî, "Gazi Hüsrev Bey Külliyesi", *DİA*, XIII.
- GİRAY, Muhteşem, "Berat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, C. 5.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı: Vakıflar Mülkler Mukataalar*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1952.
- HASLUCK, F.W., *Christianity and Islam Under the Sultans*, Oxford, 1929, II.
- HULVÎ, Mahmud Cemaleddin, *Lemezât-ı Hulviyye ez Lemeât-ı Ulviyye*, Süleymaniye Ktp., Halet Efendi, nr. 281, vr. 228b-229a.
- İZETİ Metin, *Balkanlar'da Tasavvuf*, İstanbul, Gelenek yayıncılık, 2004, s. 140-141.
- KARPAT, Kemal H., "Dobruca", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, C. 9.
- KESKİOĞLU, Osman, *Bulgaristan'da Türkler: Tarih ve Kültür*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1985.
- KİEL, Machiel, "Avlonya", *DİA*, IV.
- KİEL, Machiel, "Deliorman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, C. 9.
- KİEL, Machiel, "Dimetoka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, C. 9.
- KİEL, Machiel, "Dimetoka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, C. 9.
- KİEL, Machiel, "Draç", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, C. 9.
- KİEL, Machiel, "Hezargrad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1998, C. 17.
- KİEL, Machiel, "İşkodra", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, C. 23.
- KİEL, Machiel, "Kruya", *DİA*, XXVI, s. 294.
- KİEL, Machiel, "Razgrad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1998, C. 17.
- KİEL, Machiel, "Yanbolu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2013, C. 43.
- KİEL, Machiel, "Yenice-i Vardar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2013, C. 43.

- KİEL, Machiel, “Yenice-i Vardar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2013, C. 43.
- KİEL, Machiel, *Ottoman Architecture in Albania 1385-1912*, İstanbul, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 1410/1990.
- KÜLÇE, Süleyman, *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, İzmir, 1944.
- MALCOLM, Noel, *Bosnia: A Short History*, London, The Macmillan, 1994, s. 104; a. mlf., *Kosova: Balkanları Anlamak İçin*, trc. Özden Arıkan, İstanbul 1999.
- MOACANIN, Nenad, “İzvornik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, C. 23.
- ÖNGÖREN, Reşat, *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler*, İstanbul, 2003.
- PELİDİJA, Enes, Feridun EMECEN, “İsâ Bey”, *DİA*, XXII.
- POPOVIĆ, Aleksandre, *Balkanlar'da İslam*, trc. Komisyon, İstanbul, İnsan Yayınları, 1995.
- RIZA, S., “Delvine”, *DİA*, IX, s. 147.
- ŞAHİN, İlhan, “Hasköy”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997, C. 16.
- ŞAMİÇ, Jasna, “Kâimî”, *DİA*, XXIV.
- ŞÜKRİTAŞ, Niyaz Muhammed, *İntişâru'l-İslâm fi'l-Bosna ve'l-Hersek fi'l-karneyni'l-hâmis ve's-sâdis aşer*, Trablus 1995.
- TAHİR, Bursalı Mehmed, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1333 H., I.
- TUKİN, Cemal, “Girit”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1996, C. 14.
- ÜLKÜSAL, Müstecip, *Dobruca ve Türkler*, Ankara, 1966.
- ÜNVER, Süheyl, “Kanûni Sultan Süleyman'ın Son Avusturya Seferinde Hastalığı, Ölümü, Cenazesi ve Defni”, *Kanûni Armağanı*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1970.
- YAKUB, Yusuf b., *Menâkıb-ı Şerif ve Tarikatnâme-i Pirân*, 1290.
- YILDIZ, Zekeriya, *Geçmişten Günümüze Bosna Hersek*, İstanbul, Yeni Asya Yayınları, 1993.
- YÜCE, Kemal, *Saltuk-nâme'de Tarihî, Dinî ve Efsânevi Unsurlar*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1987.
- YÜCEL, Yaşar, “Balkanlarda Türk Yerleşmesi ve Sonuçları”, *Bulgaristan'da Türk Varlığı: Bildiriler (7 Haziran 1985)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1985.